

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie

Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Nad'a Novotná

FORMOVÁNÍ GLOBÁLNÍ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI: REAKCE NA PROBLÉMY GLOBALIZACE

(Formation of Global Civil Society: Reaction to Problems of Globalization)

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem předkládanou závěrečnou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného ani stejného akademického titulu.

V Praze dne .....

.....

Děkuji Doc. RNDr. Lud'ku Sýkorovi, Ph.D. za cenné podněty a připomínky při zpracovávání mé diplomové práce.

Abstrakt

Diplomová práce zkoumá možnosti globální občanské společnosti zmírňovat negativní důsledky ekonomické globalizace. V obecné části je zvláštní pozornost věnována problémům plynoucím z nových strategií firem při výrobě v rozvojových zemích. Následně jsou představeny stávající mechanismy regulace chování firem, které se jeví jako nedostačující. V posledních dekáдах se vyvíjejí mechanismy nové, na jejichž vzniku se významně podílí aktéři globální občanské společnosti. Proces formování globální občanské společnosti, její ambice a rizika jsou rovněž předmětem studia v obecné části práce. V teoretické rovině je diskutována role globální občanské společnosti a její možnosti ovlivňovat procesy globalizace v kontextu vybraných společenskovedních konceptů. Empirickou částí práce je kvalitativní analýza kampaně Byznys a lidská práva, kterou realizovali čeští aktéři globální občanské společnosti. Cílem kampaně je zabránit firmám v porušování lidských práv. V rámci studia kampaně je vedle hodnocení aktivit a cílů věnována pozornost vztahům, které těmito aktivitami vznikají v různých prostorových dimenzích. Závěry poukazují na potřebu vhodné spolupráce mezi odlišnými typy aktérů globální občanské společnosti. Zároveň je zdůrazňována nutnost dialogu globální občanské společnosti s vládními organizacemi a nejrůznějšími ekonomickými subjekty. Ke zmírnění negativních důsledků ekonomické globalizace by při tom výraznou měrou mohlo přispět prohloubení určitých globalizačních procesů, například globalizace zákonů, či informačních toků.

Klíčová slova: globální občanská společnost, problémy ekonomické globalizace, nevládní neziskové organizace, kampaň Byznys a lidská práva, odpovědnost firem

Abstract

This Master's thesis focuses on the possibilities of a global civil society to reduce the negative consequences of economic globalization. In the opening general part, special attention is given to problems caused by corporate strategies in production in developing countries. The current official mechanisms of corporate accountability are also discussed and considered as insufficient. Some new tendencies to promote the corporate social and environmental responsibility have emerged in recent decades. The agencies of a global civil society have been playing a very important role in these processes. The formation of a global civil society, its ambitions and risks are also studied in the general part of the thesis. The global civil society roles and possibilities of influencing the globalization processes are discussed also from the perspective of relevant theoretical concepts in the theoretical part. The empirical part of the thesis is based on a qualitative analysis of the campaign Business and Human Rights carried out by Czech global civil society organizations. The objective of this campaign is to prevent the corporations from human rights violation. Within the empirical research, the different spatial relations among the global civil society participants are studied, along with the evaluation of the campaign activities and objectives. The thesis conclusions indicate the need for appropriate cooperation among the different global civil society players. The necessity for a dialogue among a global civil society, governments and corporations is also stressed. Certain globalization processes (e.g. globalization of the law or globalization of flow of information) and their deepening might be helpful in reducing the negative consequences of economic globalization.

Key words: global civil society, problems of economic globalization, nongovernmental organizations, Business and Human Rights campaign, corporate accountability

Obsah

Abstrakt.....	4
Obsah	6
Seznam zkratk.....	8
Seznam obrázků	9
Seznam tabulek	9
Úvod	10
1. Důsledky ekonomické globalizace a formování globální občanské společnosti.....	13
1.1. <i>Negativní důsledky ekonomické globalizace .....</i>	13
1.1.1. <i>Důsledky nové prostorové dělby práce.....</i>	14
1.1.2. <i>Stávající mechanismy regulace chování nadnárodních korporací .....</i>	20
1.2. <i>Globální občanská společnost.....</i>	23
1.2.1. <i>Vymezení globální občanské společnosti.....</i>	23
1.2.2. <i>Vývoj a rozvoj globální občanské společnosti.....</i>	29
1.2.3. <i>Rizika globální občanské společnosti .....</i>	33
1.2.4. <i>Globální občanská společnost jako součást globálního vládnutí.....</i>	34
2. Aktivity globální občanské společnosti z perspektivy vybraných teoretických konceptů	36
2.1. <i>Globalizace zdola a shora.....</i>	36
2.2. <i>Lokální a globální vztahy.....</i>	39
2.3. <i>Koncept moci.....</i>	40
2.4. <i>Aktér, struktura.....</i>	41
2.5. <i>Actor-Network teorie .....</i>	43
2.6. <i>Metodika práce.....</i>	44
3. Byznys a lidská práva: analýza kampaně.....	47
3.1. <i>Globální občanská společnost v Česku zabývající se ekonomickou globalizací.....</i>	47
3.2. <i>Kampaň Byznys a lidská práva .....</i>	52
3.2.1. <i>Zdůvodnění výběru případové studie .....</i>	52
3.2.2. <i>Představení partnerských organizací .....</i>	53
3.2.3. <i>Vznik, cíle a strategie kampaně .....</i>	58
3.2.4. <i>Shrnutí.....</i>	62
Závěr	66

Použitá literatura	70
Rozhovory	77
Přílohy	77

Seznam zkratek

AI	Amnesty International
AI ČR	Amnesty International Česká republika
AI int.	Amnesty international mezinárodní
ATTAC	Sdružení pro zdanění finančních transakcí a pro pomoc občanům
CSR	Koncept společenské odpovědnosti firem
ECCJ	Evropská koalice pro odpovědnost korporací
EEB	Evropská environmentální kancelář
E-LAW	mezinárodní síť environmentálních právníků
EPS	Ekologický právní servis
EU	Evropská Unie
G8	sdružení sedmi nejvyspělejších států světa a Ruska
GCAP	Globální výzva k akci proti chudobě
GCSI	index globální občanské společnosti
GOS	globální občanská společnost
ILO	Mezinárodní organizace práce
IMF	Mezinárodní měnový fond
INGOs	mezinárodní nevládní neziskové organizace
J&E	Právo a životní prostředí
MDGs	Rozvojové cíle tisíciletí
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NGOs	nevládní neziskové organizace
NNS	nadnárodní společnosti
NZ	Na Zemi - společnost pro fair trade
OECD	Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
PGA	Globální lidové akce
UNCTC	Centrum pro nadnárodní korporace při OSN
WB	Světová banka
WSF	Světové sociální fórum
WTO	Světová obchodní organizace

Seznam obrázků

Obrázek 1: Oblast studia této práce v rámci produkčního řetězce zboží	17
Obrázek 2: Vybrané případy odhalených špatných pracovních podmínek v továrnách vyrábějících zboží významných světových značek	19
Obrázek 3: Síť vztahů propojené kampaní Byznys a lidská práva	63

Seznam tabulek

Tabulka 1: Odlišné názorové proudy uvnitř hnutí proti globálnímu kapitalismu	26
Tabulka 2: Okruhy témat diskutovaných na Světovém sociálním fóru v Dakaru, únor 2011	27
Tabulka 3: Typologie aktérů GOS na příkladu Česka – vlastní vymezení.....	28
Tabulka 4: Změny ve vývoji GOS.....	30
Tabulka 5: Aktuální kampaně a iniciativy českých aktérů GOS zabývajících se negativními důsledky ekonomické globalizace.....	48
Tabulka 6: Hlavní zdroje financí Společnosti pro Fair Trade v roce 2009.....	58
Tabulka 7: Hlavní aktéři v jednotlivých fázích řešení problému špatných pracovních podmínek v továrnách v jihovýchodní Asii (z české perspektivy)	64
Tabulka 8: Zaměření aktivit organizací v rámci kampaně Byznys a lidská práva.....	65

Seznam rámečků

Rámeček 1: Deset principů Globální kompaktní iniciativy OSN	22
Rámeček 2: Doporučení pro realizaci kampaní po vzoru Jubilee 2000	50
Rámeček 3: Evropská koalice pro odpovědnost korporací (ECCJ)	53
Rámeček 4: Uskupení, kterých je EPS členem	57
Rámeček 5: Petice ke kampani Byznys a lidská práva	60

Úvod

Obecným cílem předkládané diplomové práce je diskutovat možnosti ovlivnění závažných společenských problémů připisovaných ekonomické globalizaci jednotlivými aktéry. Svým výzkumem chci ukázat, že zvolením vhodných prostředků mohou občané a občanská sdružení ovlivnit společenské procesy na vyšších řádovostních úrovních a tím přispět k řešení problémů i v místech od nás velmi vzdálených. Globalizační procesy dnes výraznou měrou ovlivňují společnosti na celém světě. Jejich důsledky jsou značně sociálně a geograficky nerovnoměrné. Zatímco jedněm přináší blahobyt, jiným neprospívají tak, jak by potenciálně bylo možné, nebo je dokonce zneužívají. Ekonomická globalizace, zejména díky měnícím se strategiím firem, svět stále více propojuje, a zároveň svět geograficky rozpojuje procesy produkce a spotřeby. Stejně tak se geograficky rozpojují i negativní a pozitivní důsledky těchto procesů. Tyto nové procesy proto vyžadují i nové mechanismy regulace.

Domnívám se, že ekonomický rozvoj je v dnešním světě silou, která nejvíce ovlivňuje vývoj společnosti a zároveň společnost samotná, či její elity o něj ve velké míře usilují. Bezmezná důvěra v ekonomickou prosperitu však často způsobuje přehlížení nebo zlehčování s ní spojených negativ.

Chceme-li pochopit například podstatu závažných problémů hladu, ozbrojených konfliktů, nebo zdravotních a environmentálních problémů například konkrétně na příkladu kmene Ogoni v Nigérii, je nutné znát tamní přírodní podmínky a vnitřní i vnější ekonomické vztahy. Zde, v deltě řeky Niger, se nachází poměrně velké zásoby kvalitní ropy, kterou těží zejména nizozemská společnost Shell. Jedná se zároveň o vzácný ekosystém a životní prostředí i zdroj obživy cca 30 mil. obyvatel (Amnesty International, 2011c). Místní obyvatelé, nevládní neziskové organizace, nebo novináři dlouhodobě upozorňují na poškozující chování společnosti Shell v Nigérii a její vztahy s místní vládou (Boele, Fabig, Wheeler, 2001; Smith, 2010). V první řadě organizace upozorňují na opakované úniky ropy a znečištění naftařským průmyslem, které znehodnocuje půdu, má velmi negativní vliv na zdraví místních obyvatel a znemožňuje jim půdu využívat tradičním způsobem (Amnesty International, 2011c; Vidal, 2010).

Nutno říci, že se zdaleka nejedná o nijak ojedinělý případ. Významné důsledky přináší i přesun některých částí výroby do vybraných zemí, kvůli levnější pracovní síle, či mírnějším restrikcím vůči ochraně životního prostředí. Příkladem můžou být špatné pracovní podmínky dělníků v továrnách na oblečení v Bangladéši, velmi časté případy otravy zaměstnanců v továrnách vyrábějících počítače pro významné světové značky (SACOM, 2010b; Clean Clothes Campaign, 2010).

V ekonomické globalizaci jsou dnes důležitými aktéry zejména velké a mocné firmy, které mají více prostředků na snižování vlastních výrobních nákladů. Schopnost vyprodukovat dané zboží co nejlevněji je naprosto zásadní, přičemž se při posuzování úspěšnosti firmy často zapomíná posuzovat, jaké má daná produkce sociální, či environmentální důsledky.

Jsou to opět zejména globalizační procesy, díky kterým nám mohou být některé z těchto důsledků reprezentovány prostřednictvím médií, nebo jiných informačních technologií. Přes nevyhnutelné zkreslení, ke kterému touto cestou dochází, se k nám osudy lidí z nejvzdálenějších koutů světa přibližují tím, že o nich jednoduše více víme, nebo tím, že pocítujeme nějaký vlastní podíl odpovědnosti, uvědomujeme si naši roli v globální společnosti. Nelze se potom divit sílící kritice negativ globalizace, která má obecně za hlavní cíl vyvolat reakci na existující problémy a nespravedlivé procesy a jevy změnit. I tato práce je ve své podstatě reakcí na nespravedlnosti současné organizace světa a jejím nejsmělejším cílem je pádnými argumenty, důkazy a příklady přesvědčit čtenáře, že zájem a aktivní účast na veřejném dění může vést a vede k důležitým změnám. Chci tak přispět do mozaiky osvětových aktivit občanské společnosti s tématem, které považuji za důležité a poukázat na závažné problémy a možnost jejich řešení.

Koneckonců poukazování na společenské problémy, jejich kritická analýza a navrhování možných řešení by mělo být podle mého názoru hlavním cílem společenských věd. Důsledky globalizace považuji za sociálně-geografické jevy a problémy, a proto by v žádném případě neměly být opomíjeny sociálními geografy. Geografie je vědou komplexní, která by měla zkoumané problémy řešit ze všech možných úhlů pohledu. Jsem přesvědčená, že negativní důsledky globalizace právě taková řešení nezbytně potřebují. Ačkoli odborná literatura věnující se aktivitám občanské společnosti a jejímu významu v době globalizace, je na světové i domácí scéně poměrně bohatá, čeští geografové se jejímu studiu téměř nevěnují. Proto bych touto prací chtěla zároveň na dané téma upozornit, studovat jej z geografické perspektivy a tím přispět do celospolečenské diskuze. Podobně Dicken (2004) upozorňuje geography na potřebu studia globalizace, jejích hrozeb, ale i příležitostí, jakožto ze své podstaty geografické záležitosti. Autor přitom vnímá dosavadní malý

zájem geografů o tyto procesy jako nebezpečí prohloubení obecné „marginalizace“ geografie a geografů (Dicken, 2004).

V průběhu práce se tedy snažím diskutovat a nalézat odpovědi na následující otázky: Může být rozvoj globální občanské společnosti vhodnou cestou ke spravedlivějšímu a zdravějšímu vývoji světa? Jaká rizika a jaké nároky to může obnášet? Jakým způsobem a jakými mechanismy k aktivizaci globální občanské společnosti a jejich iniciativ dochází?

Práce je rozdělena do tří hlavních částí. V první se věnuji představení negativních důsledků ekonomické globalizace v širších souvislostech, jakožto kontextu a povaze problémů na které následně reagují studované iniciativy globální občanské společnosti. Zaměřuji se především na problematiku chování korporací a jejich dodavatelů v rozvojových zemích. Zejména se zabývám špatnými pracovními podmínkami dělníků v rozvojových zemích. Následně představuji současné formální i neformální způsoby regulace tohoto poškozujícího chování korporací. V současnosti se zároveň rozvíjí i další formy a mechanismy regulace v rámci aktivit občanské společnosti. Neboť se tyto aktivity zabývají problémy globálního charakteru, jsou označovány jako aktivity globální občanské společnosti. První kapitola tedy tvoří „ontologickou“ část práce, která se snaží popsat realitu a podstatu problémů špatných pracovních podmínek pomocí vhodně zvolených příkladů. Stejně tak představuje mechanismy, které se tyto problémy snaží zmírňovat. Zvláště se potom zaměřuje na globální občanskou společnost.

Část druhá se věnuje epistemologii, čili teoretickým přístupům, které mi pomáhají studovanou problematiku uchopit a interpretovat. Zaměřuji se zejména na teoretické koncepty vztahující se ke studiu role aktérů v rámci procesů globalizace a jejich možností. Nejprve se věnuji rozvoji globalizace shora a zdola, souvislostmi mezi lokálními a globálními vztahy. Tyto koncepty, především prostorově zaměřené, doplňuji teoretické přístupy, týkající se rolí aktérů ve společnosti. Jedná se o koncept moci, roli aktéra a struktury, teorií actor-network. Zároveň se v této části věnuji metodice empirického výzkumu i zpracování tématu jako celku.

Třetí část je zaměřena na případovou studii kampaně Byznys a lidská práva v českých, evropských i globálních souvislostech, kterou jsem vybrala jako vhodný příklad. V úvodu této části představím aktivity globální občanské společnosti v Česku. V rámci studia kampaně věnuji největší pozornost vzájemným vztahům a vazbám, mezi zapojenými aktéry se zvláštním důrazem na interakce lokálních a globálních vztahů.

1. Důsledky ekonomické globalizace a formování globální občanské společnosti

Úvodní kapitola je věnována obecnému ontologickému zarámování studované problematiky. Nejprve se věnuji zásadním společenským problémům vyplývajícím z procesů globalizace a diskutuji jejich příčiny. Jedná se zde o obecné postižení kontextu a povahy daného problému a stávajících formálních snah mechanismů na jejich zmírnění. Poté blíže představuji globální občanskou společnost a její aktivity.

1.1. Negativní důsledky ekonomické globalizace

Slovo globalizace v našem jazyce rychle zdomácnělo. Jak napsal Giddens (2000, s. 18), *„nikdo, kdo chce porozumět našim vyhlídkám na konci století, je nemůže ignorovat... A přesto se ještě na konci osmdesátých let tento termín v podstatě neužíval ani v každodenním jazyce, ani v akademické literatuře. Vynořil se odnikud, aby se ujal všude“* (Giddens, 2000, s. 18). Komunikujeme jednoduše a levně s přáteli z jiných kontinentů, pracujeme pro nadnárodní korporace, máme v plném šatníku jen velmi málo, pokud vůbec, oblečení vyrobené v naší zemi, objednáváme si přes internet zboží z druhé polokoule. Dá se říct, že nám toto zkracování, urychlování a propojování zásadně mění životy, nevíme už však tak jednoznačně, zda je to změna zcela pozitivní, nebo negativní.

Držitel Nobelovy ceny za ekonomii a bývalý hlavní ekonom Světové banky, Stiglitz ve své knize *Making Globalization Work* (2006) upozorňuje na zásadní rozdíly mezi tím, co se od procesu globalizace očekávalo na počátku devadesátých let a tím, co ukázaly mnohé výzkumy v následujících desetiletích. Globalizační procesy byly vítány s euforií a předpokládalo se, že z nich budou prosperovat všichni bez výjimky. Avšak již v prosinci roku 1999 se u příležitosti zasedání rady Světové obchodní organizace (WTO) v Seattlu poprvé masově proti globalizaci demonstrovalo. Demonstranti měli částečně odlišné důvody, ať už to byl růst nezaměstnanosti v USA v důsledku přesunu

výroby do míst s levnější pracovní silou, nebo ztráty zemědělců v rozvojových zemích kvůli dovozu konkurenčních dotovaných výrobků z USA nebo Evropy, či růst cen léčiv v důsledku uzavírání obchodních dohod. Všechny tyto problémy ale měly společného jmenovatele liberalizaci mezinárodního obchodu, která byla jednou z klíčových podmínek pro rozvoj globalizace (Stiglitz, 2006). WTO je společně s Mezinárodním měnovým fondem (IMF) a Světovou bankou (WB) v podstatě dodnes jedním z hlavních iniciátorů liberalizace. Druhou významnou podmínkou globalizace byl rozvoj informačních a komunikačních technologií (Sýkora, 2000). Zpočátku se jednalo zejména o rozvoj a globalizaci firem a ekonomických aktivit, neboť ekonomika byla a stále je hnací silou globalizace, kterou postupně následovaly další dimenze, například politická, kulturní, či environmentální globalizace.

Důsledky globalizačních procesů jsou různými subjekty různě vyhodnocovány. Tato práce má upozornit na negativa spojená se současným fungováním globalizované světové ekonomiky. Mimo jiné jsou tato negativa připisována současnému nastavení pravidel mezinárodního obchodu a vzniku nových strategií firem. Pro přehlednost je možné rozdělit důsledky ekonomické globalizace, projevující se negativně v rozvojových zemích, do dvou skupin, na „makrosociální“ (zejména makroekonomické) a na dopady na individuální, lokální, či regionální úrovni (Novotný, 2009). Nutno říci, že problémy z obou skupin spolu vzájemně úzce souvisí. Je zároveň velmi obtížné postihnout všechny nežádoucí efekty a není to ani cílem této kapitoly.

Problémy, v jejichž kontextu se chci dále zabývat možnostmi jednotlivých aktérů, zejména potom globální občanské společnosti, patří dle předchozího dělení do skupiny dopadů na individuální, lokální, či regionální úrovni. Jedná se o negativa plynoucí zejména ze současné prostorové dělby práce, z nových strategií firem, které fragmentují výrobu a prostorově rozdělují procesy produkce a spotřeby.

1.1.1. Důsledky nové prostorové dělby práce

Ekonomické (ropné) krize druhé poloviny sedmdesátých let výrazně přispěly k tlaku na firmy tzv. globálního severu ke snižování svých nákladů. Pád Brettonwoodského systému, technologický pokrok a s tím spojené další události napomohly významným změnám ve výrobě a jejím velkým přesunům. Prostorové aspekty strategií firem při tomto přesunu sehrály jednu z hlavních rolí. Firmy využívají rozdílného

socioekonomického, či legislativního prostředí a přesouvají nenáročné části výroby do méně rozvinutých zemí světa. Postupně se tamtéž přesouvají i technologicky náročnější postupy a některé služby.

Důsledky těchto změn ve strategiích firem jsou vyhodnocovány nejednotně. Zda jsou pro rozvojové země pozitivem, či negativem obecně říci nelze. Záleží na mnoha faktorech, povaze investice, odvětví, typu ekonomiky atd. Obecně existují dvě odlišné hypotézy. Kritické přístupy považují působení nadnárodních firem v rozvojových zemích za tzv. „závod ke dnu“¹. Firmy v tomto případě přesouvají části výroby do zemí s levnou pracovní silou, nízkým zdaněním, případně s mírnějšími sociálními, či environmentálními standardy aby minimalizovaly výrobní náklady (Colen, Maertens, Swinnen, 2008). Samy zároveň vyvíjí tlak na snižování výrobních nákladů. Vlády hostitelských zemí, se tomuto tlaku málokdy brání (Špačková, 2005). Spíše takové zahraniční investice vítají s nadšením a nežádka pro ně vytvářejí pobídky v podobě daňových nebo procedurálních úlev, či infrastruktury.

Druhá hypotéza by se dala nazvat jako „výstup vzhůru“². Její zastánci považují přesun částí výroby jako proces, kdy jsou samy firmy přitahovány místy, která nabízejí nejvyšší čisté zisky, nikoli jenom nejlevnější pracovní sílu. Přítomnost firem má pozitivní efekty na hostitelské prostředí. Je zdůrazňován přenos technologií vědy a výzkumu, inovací ale i sociálních a environmentálních standardů (Colen, Maertens, Swinnen, 2008). Mosley, Uno (2007) například uvádí pozitivní vliv přílivu přímých zahraničních investic na pracovní podmínky v dané zemi. Na druhé straně ale negativně koreluje kvalita pracovních podmínek s otevřeností ekonomiky. Zároveň autoři shledávají významné rozdíly pracovních podmínek mezi odlišnými ekonomickými sektory, daná tvrzení tedy nelze nijak paušalizovat (Mosley, Uno, 2007).

Pozitivní efekty přesunu výroby do rozvojových zemí zdůrazňují nejen samotné firmy, které tím často své působení v dané oblasti tak trochu ospravedlňují, ale také politici a určitá část vědců. Nejpádnejším argumentem je bezesporu tvorba pracovních příležitostí, které generují určité příjmy. Tento předpoklad je však značně zjednodušující, neboť vedle relativně nízkých finančních zisků s sebou tyto investice mohou přinášet environmentální, sociální a jiná rizika. Neznamená to, že podmínky v továrnách nadnárodních korporací jsou horší než ostatní místní podniky, kritizována je spíše skutečnost, že zahraniční firmy často porušují zákony hostitelských zemí, nebo porušují mezinárodní normy, standardy a lidská práva (Rugie, 2007). Problematická je

---

¹ Podle anglického termínu „race to the bottom“.

² Podle anglického termínu „climb to the top“.

zejména dlouhá pracovní doba dělníků, zpravidla žen³, velmi nízká mzda, škodlivé pracovní prostředí nebo práce vykonávaná bez řádné pracovní smlouvy (Colen, Maertens, Swinnen, 2008). Špačková (2005) se ve své diplomové práci zabývá globalizací oděvního průmyslu a jejím důsledkům v rozvojových zemích. Práce je velmi kritická a zpochybňuje rovněž ty argumenty, které ospravedlňují aktivity nadnárodních firem v rozvojových zemích. Jedná se zejména o ekonomické důsledky, kam lze zařadit vliv na obchodní bilanci země, na míru nezaměstnanosti, příliv zahraničního kapitálu, přenos technologií a další (Dicken, 2003). Všechny tyto potenciálně pozitivní vlivy na hostitelskou ekonomiku mohou být do velké míry zatíženy rizikem, nestabilitou a absencí kontroly.

Nadnárodní korporace se zároveň fragmentací svého produkčního řetězce vzdává rizika a odpovědnosti za porušování zákonů, práv, norem a standardů, byť to nemusí být záměrné. Zároveň jej přenechává na subdodavateli z rozvojové země, za jehož činy nenese žádnou právní odpovědnost.

Nestabilita, spíše prezentovaná jako flexibilita nadnárodní korporace, zanechává hostitelskou zemi stále v nejistotě, zda nezmění zadavatelská společnost ze dne na den nějakým způsobem své požadavky, nebo nepřesune výrobu jinam. Absence kontroly celého výrobního procesu potom předznamenává, že pobočka, či subdodavatel bude mít minimální vliv nad distribucí ceny mezi částí výrobního řetězce (Špačková, 2005).

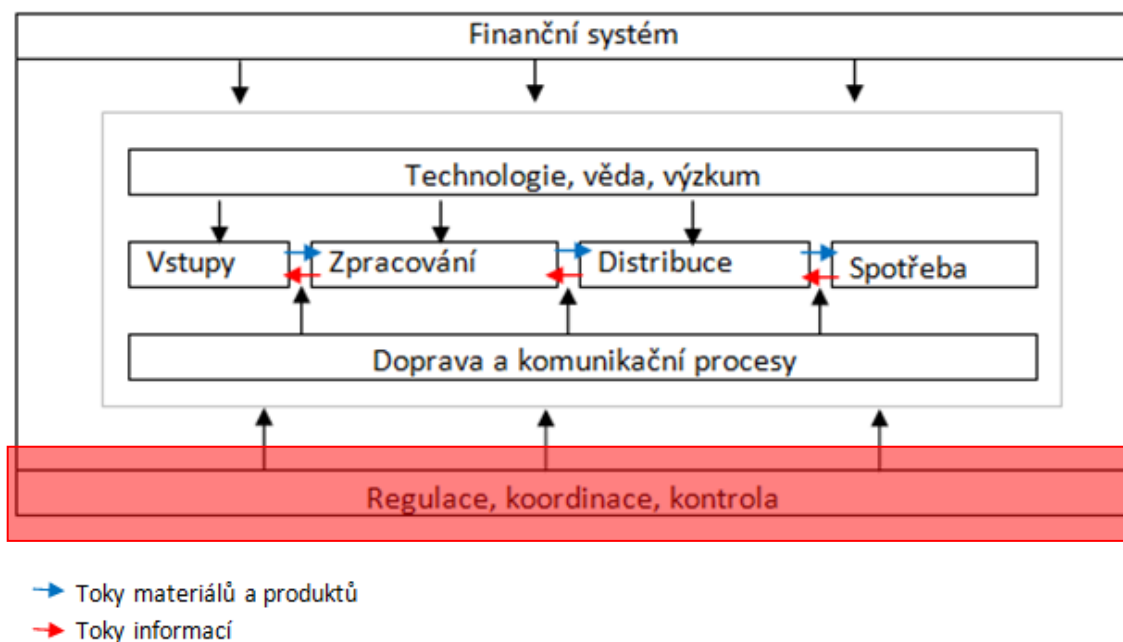
Celý výrobní proces lze vhodně popsat pomocí produkčního řetězce, který znázorňuje cestu zboží od primárních producentů ke spotřebitelům, přičemž je možné zaznamenat i další faktory, které produkci významně ovlivňují, viz obrázek 1. Je to například výzkum a vývoj technologií, doprava, související finanční služby, ale také koordinace a regulace procesů produkce, což je oblast, která mne v kontextu této práce zajímá nejvíce.

---

³ Při výrobě spotřebního zboží pro nadnárodní korporace v Asii, nebo Latinské Americe pracují zejména ženy. Zaměstnavatelé se domnívají, že jsou poslušnější, akceptují nízké mzdy, „mají hbité prsty a trpělivě vykonávají monotónní práci“ (Kolářová, 2009).

Obrázek 1: Oblast studia této práce v rámci produkčního řetězce zboží

Zdroj: Upraveno dle Dicken 2003, s. 15

Na regulaci, či koordinaci procesů produkce zboží se více/méně společně podílí firmy, čili soukromý sektor a veřejné instituce. Jak na firmy, tak na nadnárodní, národní, či regionální veřejné instituce potom působí aktivity občanské společnosti. Předmětem této práce je zejména ta část občanské společnosti, která se zajímá o dopady ekonomických aktivit firem v rozvojových zemích, kam tyto firmy nějakým způsobem přesunuly část svého produkčního řetězce. Nelze tvrdit, že by se jednalo pouze o dopady negativní, naopak, jak jsem uvedla výše, nadnárodní společnosti přináší i nesporná pozitiva. Příkladů poškozujícího chování s negativními důsledky však existuje rovněž mnoho.

Problémem je ovšem získávání důvěryhodných informací o pracovních podmínkách přímo v továrnách. V některých případech se neziskové organizace pokouší o vlastní šetření. Jedním takovým případem je i studie organizace China Labor Watch ve spolupráci s organizací studentů a akademiků z Hongkongu SACOM⁴, jejichž zástupci se vydali v listopadu roku 2010 do Číny prozkoumat podmínky v náhodně vybraných továrnách vyrábějících zboží značky Disney. Továrny jsou držiteli licence od společnosti Disney, čímž se vedle zákonů země, ve které působí, zavazují rovněž k dodržování etického kodexu pro výrobce firmy Disney. Na základě rozhovorů

⁴ Students and Scholars Against Corporate Misbehavior

s dělníky a pozorování přímo v továrnách zástupci shledali hned několik skutečností, které se s oběma typy předpisů rozcházejí. Ze závěrečné zprávy z továrny Hengtai lze zmínit například odhalené donucování dělníků k práci přesčas, zaměstnávání osob mladších šestnácti let nebo velmi komplikovaný způsob podávání výpovědi či nebezpečnou práci bez ochranných pomůcek. Každému je ze mzdy automaticky strháván poplatek za ubytování zprostředkované zaměstnavatelem, které pozorovatelé považují obecně za velmi špatné, což dokumentují i přiloženými fotografiemi. Závěry zjištěné v druhé z navštívených továren jsou v podstatě stejné (China Labor Watch, 2010). Ačkoli se tedy sama společnost Disney prezentuje navenek jako takzvaně společensky odpovědná⁵, je vidět, že skutečnost může být odlišná. Je nutné dodat, že praktiky v továrnách na hračky Disney nejsou zdaleka neobvyklou výjimkou, spíše se jedná o jeden z několika prokázaných a zveřejněných případů. Na kuze společnosti Disney lze zároveň ukázat, že na vlastní prohlášení firem o společenské, nebo environmentální odpovědnosti a na další etické kodexy nelze plně spoléhat a je třeba nechat určitý prostor i moc nestranným subjektům. Některé další příklady odhalených problémů poboček, či subdodavatelů významných světových značek zachycuje obrázek2. Nutno dodat, že tyto případy z oblasti jihovýchodní Asie, zveřejněné v poslední době uvádím spíše ilustračně. Podobných kauz i z jiných oblastí světa by bylo možné dohledat mnohem více.

---

⁵ Porušování práv dělníků továren Disney bylo odhaleno a medializováno již v roce 1995 a 1996. Jako reakci na kritiku veřejnosti zavedla program mezinárodních pracovních norem a spolupracovala s organizacemi zabývajícími se problematikou pracovního práva (China Labor Watch, 2010). Jak sama společnost Disney uvádí, její etický kodex pro výrobce je v souladu s úmluvami Mezinárodní organizace práce (ILO), (The Walt Disney, 2011).

Obrázek 2: Vybrané případy odhalených špatných pracovních podmínek v továrnách vyrábějících zboží významných světových značek

Young Fast Optoelectronics – Samsung, LG, HTC

Tao Yuan, Taiwan, 2008

Odborové organizace YFOTU upozorňují na dlouhou pracovní dobu, nucené neplacené přesčas, nebo na nezákonné zaměstnávání žáků mladších 16 let.¹

Oděvy pro obchodní řetězce - Tesco, Walmart, Carrefour, Lidl

Bangalore, Indie, 2009

Zaměstnankyně si vydělávají vždy jen minimální mzdu, nehledě na to, jak dlouho přesčas pracovaly, nebo jaké zkušenosti mají. Pracovat přesčas je v případech potřeby povinné.⁷

Výrobce oděvů - Gap, Wrangler, Haneem

Dhaka, Bangladéš, prosinec 2010

Další ze série požárů v továrnách na výrobu oděvů, počet obětí se odhaduje na 28. Aktéři občanské společnosti upozorňují opakovaně na nebezpečné pracovní podmínky nepřetržitě od roku 2005, kdy došlo k velkému požáru továrny Spectrum.⁶

Sunny Toys – Disney a Walmart

Provincie Guangdong, Čína, říjen 2010

Běžná pracovní doba jedné směny je od 8:00 do 24:00. Během měsíce mají většinou 2 dny volna. Další nesrovnalosti vůči zákonům byly zaznamenány např. v oblasti pojištění, bezpečnosti práce.²

United Win, Wintek Corporation - Apple, Nokia

Provincie Jiangsu, Čína, květen 2010

Opakované otravy zaměstnanců při práci s toxickými látkami. Dlouhá pracovní doba. Zaměstnávání studentů, kteří v rozporu se zákoníkem práce pracují stejně dlouho jako ostatní dělníci (8:00 – 20:00), ale dostávají nižší mzdu.³

Triumph (oděvy)

Filipíny, Thajsko, 2009

Továrny Švýcarské společnosti Triumph propustily ze dne na den 2000 zaměstnanců v Thajsku a 1663 na Filipínách bez jakéhokoli upozornění. Jednalo se údajně téměř výhradně o členy a vedoucí odborových organizací.⁴

Oděvy a vybavení pro outdoorové firmy, mj. Columbia, Vaude, Tatonka

Vietnam, 2010

Sami zaměstnanci v průzkumu uvádí, že pracují až 16 hodin denně, 6 dní v týdnu. Jejich mzdy nepokrývají životní náklady. Zakládání odborů v továrnách není možné.⁵

Zdroj: ¹Huang-Yu, 2008; ²SACOM, 2010; ³SACOM, 2010b; ⁴OECD Watch, 2009; ⁵Společnost pro Fair Trade, 2011; ⁶Clean Clothes Campaign, 2010; ⁷Hearson, 2010

Měřením a mapováním rozdílů v kvalitě pracovních práv dělníků ve světě se zabýval Kucera (2002), který zkonstruoval indikátor pracovních práv. Autor rozlišil 37 typů porušování práv zaměstnanců, které rozdělil do šesti skupin – právo na svobodu sdružování, právo založit a vstoupit do pracovní unie (nebo odborové organizace), právo na další unijní aktivity, právo na kolektivní vyjednávání, právo na stávku, práva v exportních zpracovatelských zónách. Průměrné hodnoty tohoto ukazatele mezi lety 1985 a 2002 mírně klesaly, čili ve sledovaném období docházelo ke zhoršování pracovních podmínek. Dle světových regionů lze sledovat zhoršení také v Africe, na Blízkém Východě, v Latinské Americe a regionu Asie a Pacifiku. Situace se naproti tomu zlepšovala v Evropě, severní Americe a zemích bývalého Sovětského svazu (Mosley, Uno, 2007).

1.1.2. Stávající mechanismy regulace chování nadnárodních korporací

Spolu s postupující globalizací světové ekonomiky se na základě projevujících se negativních důsledků rozvíjí i snahy o regulaci nejvýznamnějších aktérů, nadnárodních společností. Oba tyto procesy jsou však od sebe propastně daleko, resp. ekonomické subjekty jsou výrazně více globalizovány než mechanismy regulující jejich činnost (Kell, Ruggie, 1999; Koenig-Archibugi, 2004). Již od 70. let 20. stol. je možné sledovat na úrovni Organizace spojených národů (OSN) snahy o ustanovení mezinárodních pravidel, která by ovlivňovala chování nadnárodních společností (NNS). Za těmito účely vzniklo při OSN Centrum pro nadnárodní korporace (UNCTC), (Koenig-Archibugi, 2004).

Stávající mechanismy regulace je možné rozdělit do dvou základních skupin, podle toho, zda jsou pro NNS povinné, či dobrovolné. Mezi povinné a tedy vymahatelné závazky patří ty, které jsou dané zákonem hostitelské země, nebo mezinárodního práva. Všechny ostatní mechanismy regulace jsou dnes pro firmy dobrovolné. V 70. letech vznikaly snahy o ustanovení regulačních mechanismů, které by měly být pro NNS povinné. Hlavními iniciátory byly někteří zástupci mezinárodních institucí jako UNCTC, Mezinárodní organizace práce (ILO) a Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) spolu s některými národními vládami, zejm. z rozvojových zemí (Koenig-Archibugi, 2004). V tomto období vznikly následující mezinárodní dohody: OECD přijalo v r. 1976 Směrnici pro nadnárodní podniky, ILO o rok později (1977) schválilo Tripartitní deklaraci zásad o nadnárodních podnicích a sociální

politice. Obě tyto organizace se ve svých dokumentech mimo jiné odvolávají na Všeobecnou deklaraci lidských práv (Ruggie, 2007).

Vývoj 80. a 90. let však jakékoliv vnější zásahy do fungování trhu odmítal a směřoval spíše k dobrovolné samoregulaci firem (Koenig-Archibugi, 2004; Kolk, van Tulder, 2005). Následkem tohoto vývoje je v současnosti převážná většina regulačních mechanismů pro NNS dobrovolná. S koncem 90. let přibývá snah aktérů občanské společnosti o regulaci odpovědnosti firem, zejména NNS. Zároveň se rozvíjí i vlastní vnitřní aktivity soukromého sektoru (Kolk, van Tulder, 2005).

Opatření přijatá OECD a ILO platí s určitými úpravami dodnes, přičemž Směrnice pro nadnárodní podniky, vydaná OECD, prochází v roce 2011 aktualizací (OECD, 2011). V případě obou dokumentů se jedná spíše o doporučení, jejichž vymahatelnost je omezená. OSN dalo v roce 2000 vzniknout tzv. Globální kompaktní iniciativě⁶, která je specifická tím, že v rámci svých aktivit sdružuje OSN, firmy i neziskové organizace. Jejím cílem je prosazovat principy OSN v oblasti lidských práv, pracovních standardů, ochrany životního prostředí a boje proti korupci. Na základě uznaných mezinárodních dohod bylo vypracováno deset principů pro NNS (viz rámeček 1). Je zde dobrovolně zapojeno cca 5300 firem, čímž je Globální kompaktní iniciativa OSN nejrozsáhlejším projektem pro společenskou odpovědnost firem⁷ (Ruggie, 2007; Global Compact, 2011). Jelikož se jedná o dobrovolnou spolupráci, která funguje na základě vzájemné komunikace a důvěry, nerespektování uvedených principů může znamenat pro korporaci nanejvýše vyloučení z iniciativy. OSN, či samotná globální kompaktní iniciativa nijak neprověřují dodržování stanovených principů firmami (Koenig-Archibugi, 2004).

---

⁶ Z anglického „Global Compact“

⁷ Koncept společenské odpovědnosti firem (CSR) představuje dobrovolný závazek firem „integrovat sociální a ekologické aspekty do každodenních firemních operací a interakcí s okolím“. Jedná se o dobrovolné závazné rozhodnutí, které jde nad rámec zákonů a souvisí s veškerou činností firmy, neměl by to být pouze určitý doplněk k hlavní činnosti. Firmy se svou odpovědností odlišují od konkurence a stávají se atraktivnější jak pro zákazníky, tak zaměstnance, či partnery (Kuldová, 2011, s. 18).

Rámeček 1: Deset principů Globální kompaktní iniciativy OSN

Deset principů Globální kompaktní iniciativy OSN vychází z následujících deklarací:

- Všeobecná deklarace lidských práv
  - Deklarace Mezinárodní organizace práce o základních principech a právech v práci
  - Deklarace z Rio de Janeiro o rozvoji životního prostředí
  - Úmluva OSN proti korupci
-
1. Byznys by měl respektovat a chránit mezinárodně uznaná lidská práva;
  2. ujistit se, že se svou činností nepodílí na porušování lidských práv.
  3. Byznys by měl uznávat svobodu sdružování, právo na kolektivní vyjednávání;
  4. eliminovat všechny formy nucené a nevyhnutelné práce;
  5. vyhnout se dětské práci;
  6. eliminovat diskriminaci v zaměstnání.
  7. Byznys by měl podporovat preventivní přístup k otázkám ochrany životního prostředí;
  8. realizovat iniciativy prosazující větší environmentální odpovědnost;
  9. podporovat rozvoj a difuzi technologií příznivých k životnímu prostředí.
  10. Byznys by měl odmítat korupci ve všech jejích formách, včetně vydírání a uplácení.

Zdroj: United Nations Global Compact, 2011

Co se týče činnosti samostatného OSN, v roce 2008 předložil zvláštní zmocněnec pro byznys a lidská práva John Ruggie tzv. Rámec Protect, Respect, Remedy, který představuje směrnici zdůrazňující tři hlavní pilíře.

1. Národní vlády mají povinnost chránit (protect) své obyvatelstvo před porušováním lidských práv třetími stranami, mimo jiné i NNS.
  2. Korporace jsou odpovědné respektovat (respect) lidská práva.
  3. Oběti mají právo na zjednání nápravy (remedy).
- (United Nations, 2010)

V roce 2008 byl tento rámec přijat Radou pro lidská práva OSN a mandát Johna Ruggieho byl prodloužen do roku 2011. V tomto období se pracovalo především na implementaci Rámce. V červnu 2011 bude OSN rozhodovat o svém dalším směřování v této oblasti (Augenstein, 2010).

Z české perspektivy je důležitý rovněž postoj Evropské Unie (EU) k regulaci odpovědnosti NNS. V roce 2007 přijal Evropský parlament rezoluci, která vyzývá Evropskou komisi, aby se zabývala společenskou odpovědností firem (CSR), jež operují jak v rámci EU, tak i mimo ni. Na základě toho přijala v roce 2009 EU Rámec Protect Respect Remedy OSN a přihlásila se k jeho implementaci (Vargovčíková, 2011). Přibližně v polovině roku 2011 by proto Evropská komise měla předložit členským státům konkrétní návrhy pro implementaci Rámce (EPS, 2010).

Vedle těchto snah mezinárodních institucí, či v jejich rámci, existuje řada dalších způsobů, kterými se různí aktéři snaží zajistit odpovědnost NNS, či kterými samy NNS vlastní odpovědnost budují a prezentují. Nejčastěji se jedná o různé formy standardů a certifikací. Koenig-Archibugi (2004) je dělí do tří skupin na interní, sektorové a externí. Interní standardy a certifikace představují opatření samotných NNS. Firmy si vytváří vlastní pravidla, jež prezentují jejich společenskou, nebo environmentální odpovědnost. Příkladem může být již zmíněný kodex značky Disney. Sektorové standardy a certifikace platí pro všechny NNS v rámci určitého odvětví. Nejčastěji se na opatření usnesou takové sektory, ve kterých hrozí riziko kolektivního poškození reputace. Ani jeden ze zmíněných typů standardů však není zcela nezávislý co do formulace, implementace či monitoringu. Externí standardy a certifikace představují důvěryhodnější opatření spoluprací NNS s nezávislými aktéry, kterými jsou nejčastěji již zmíněné mezinárodní vládní instituce, nebo občanský sektor – nevládní neziskové organizace (Koenig-Archibugi, 2004). Tato práce se zaměřuje právě na roli a aktivity občanského sektoru v této oblasti. Jeho obecnějšímu představení se věnuji v následující kapitole.

1.2. Globální občanská společnost

1.2.1. Vymezení globální občanské společnosti

Globální občanská společnost (GOS) je poměrně novým jevem, jehož význam se stále utváří a mění. Podle odborníků je právě dynamika a nestálost tohoto jevu jeden z hlavních rysů GOS. Vymezení GOS vychází z tradičního pojetí občanské společnosti, která se ale v důsledku rozvoje a proměn společnosti v době globalizace mění. Kolářová (2009) uvádí, že zájem a aktivity GOS se z části od národních států přesouvají na nadnárodní a globální úroveň. Lepší by však bylo mluvit o rozšíření zájmů občanské společnosti o novou, globální dimenzi. Zdaleka se nejedná o celou občanskou společnost, ale její část, globální občanskou společnost, jejíž aktéry spojuje zájem o problémy na globální úrovni. Také toto vymezení je stále ještě obecné, resp. aktéři zabývající se globálními problémy jsou velmi heterogenní, stejně jako dané problémy. Klíčovým rysem aktérů GOS je vyspělé globální povědomí. Procesy globalizace jsou základními stavebními kameny pro aktéry GOS a pro jejich vztahy, tak spouštěcími mechanismy pro aktivity GOS.

Globální občanskou společnost systematicky zkoumá pracoviště zabývající se studiem globálního vládnutí při London School of Economics. Zde je GOS definována jako

sféra lidí, událostí, organizací, sítí - jejich hodnot a názorů – jež existují mezi rodinou, státem a trhem, přesahují hranice národních společenství. Nutno říci, že se jedná spíše o deskriptivní vymezení, koncept, který podle nich vystihuje to, co GOS zahrnuje a který přijali pro potřeby dalšího studia a analýzy (Anheier, Glacius, Kaldor 2001). GOS je rovněž úzce spojena s konceptem globalizace „zdola“, kterému se podrobně věnuji v kapitole 2.1. Castells (2008) považuje GOS za organizované vyjádření hodnot a zájmů společnosti, kterou zejména procesy globalizace posunuly z národní úrovně na globální, čímž se začal rozvíjet koncept globálního vládnutí.

Taylor (2004) ve své geografické studii GOS uvádí, že se jedná o rozsáhlý, navzájem propojený a mnohavrstevný prostor obsahující stovky nezávislých a nevládních organizací a způsobů života. Tato definice je podle mého názoru až příliš zjednodušující a nezachycuje GOS, ale spíše její viditelné a měřitelné projevy v podobě vybudovaných institucí, vzorců chování. Na druhou stranu, pro účely kvantitativní analýzy je patrně zjednodušení nezbytné. Dle mého názoru je důležitým prvkem i způsob smýšlení jednotlivců, které sahá za hranice bezprostředního okolí, nebo národního státu, je globální a týká se i budoucnosti. Takto definovanou entitu je ovšem velmi složité nějak postihnout, dokumentovat, měřit nebo mapovat, a proto se nelze divit, když pro potřeby určité analýzy dochází ke zjednodušení. Geograf zabývající se touto tematikou, Paul Routledge (2008) zdůrazňuje především spletnost sítí aktérů GOS, kterou nazývá souhrnně „síť globální spravedlnosti“ (GJN)⁸, (Cumbers, Routledge, Nativel, 2008).

I Manuel Castells (2008) zdůrazňuje síťový přístup (tzv. network approach) ke studiu GOS a jejich aktivit. Podle toho také rozlišuje 4 hlavní způsoby organizace GOS, či její projevy.

Prvním typem jsou sítě lokálních organizací občanské společnosti, které tvoří základy pro globální občanskou společnost. Jejich zájem se týká buď lokálních problémů, nebo určitých specifických zájmů. Jedná se o rozmanitou skupinu, kam patří náboženské či zájmové skupiny, zástupci určitých komunit atd. (Castells, 2008). Třebaže se primárně nezabývají procesy na nadnárodní, nebo globální úrovni, představují bezprostřední a velmi těsný styk s lidmi v lokalitě, kde působí. Tamtéž zároveň budují příznivé prostředí pro rozvoj a aktivity občanské společnosti, solidaritu, zájem o dění kolem nás a tedy i prostředí pro rozvoj aktérů z níže uvedených skupin GOS. Lokální organizace často spolupracují s nadnárodními neziskovými organizacemi, či lokálními organizacemi z jiných zemí, anebo se na problémy lidí z jiných zemí specializují, což z nich právě dělá aktéry GOS. Zde je dobrým příkladem společnost Člověk v tísni,

---

⁸ Z anglického Global Justice Network.

kteřá vyvíjí humanitární a rozvojové aktivity na čtyřech různých kontinentech. Dále lze jako příklad uvést organizaci Ekologický právní servis, který, ač se zabývá případy porušování práv zpravidla v Česku, je zapojen i do evropské sítě aktérů GOS, kteří usilují o systémové změny regulující chování evropských firem kdekoli ve světě.

Druhým způsobem zapojení aktérů je skupina nadnárodních neziskových organizací s aktivitami i zájmem na mezinárodní, nebo globální úrovni, přičemž důležitá je její apolitičnost (Castells, 2008). Autor uvádí jako příklad organizaci Oxfam International, která často poukazuje na nespravedlivě nastavená pravidla mezinárodního obchodu z perspektivy rozvojových zemí a představuje alternativy, jako například fair trade. Dále je ve světě velmi známá organizace Greenpeace, bojující proti devastaci životního prostředí. Greenpeace působí rovněž v Česku, kde jednak upozorňuje na světové problémy, ale zároveň poukazuje na lokální poškozování krajiny, například spojené s těžbou uhlí v severních Čechách. Další nezisková organizace globálního rozsahu působící u nás je Amnesty International, zabývající se porušováním lidských práv. Její činnost v Česku je informativní a osvětová, snaží se ale také prosadit legislativní změny, či apeluje na odpovědné chování firem a spolupracuje s lokálními neziskovými organizacemi⁹ (Amnesty International, 2010).

Jako další způsob organizace aktérů Castells vymezuje sociální hnutí, jejichž cílem je ovlivnit procesy globalizace, bojující za „globální spravedlnost“. Jak autor uvádí, jedná se právě o ta hnutí, která bývají nesprávně médii označována jako antiglobalizační (Castells, 2008). Toto označení se začalo šířit médii zejména po velkých protestech v Seattlu roku 1999, které byly reakcí na tamní ministerskou konferenci WTO¹⁰. Poměrně heterogenní skupiny (tvořené mimo jiné i aktéry z předchozích dvou kategorií) spojoval odmítavý postoj k rozvoji tzv. globálního kapitalismu a k tvrzení, že z ekonomického hlediska bude nakonec globalizace prospívat všem (Stiglitz, 2006). Nejednalo se ve všech případech o odmítání globalizace samotné, jako spíše o její přeměnu a prosazení alternativních přístupů. Lepším označením pro tato sociální hnutí je proto spíše „alter-globalizační“. Desai a Said (2001) vymezují čtyři hlavní názorové proudy hnutí proti globálnímu kapitalismu, které zároveň mohou demonstrovat hlavní

---

⁹ Kampani se podrobně věnuji v kapitole 3.2.

¹⁰ Zde stojí za zmínku, že se nejednalo pouze o Seattle. Konference WTO, WB, IMF, nebo G8 byly doprovázeny podobnými protesty i v dalších městech světa. V září roku 2000 se konala výroční konference IMF a WB a jejím hostitelským městem byla Praha a stejně jako v Seattlu byla i pražská konference doprovázena velkými protesty. Tato akce přirozeně přispěla k rozvoji českých antiglobalizačních hnutí, jakým byla například Iniciativa proti ekonomické globalizaci – Praha 2000, která však již dnes není aktivní.

názory na globalizaci obecně. Jedná se o zastánce, izolacionisty, reformisty a alternativní. Jejich názorovou odlišnost zachycuje tabulka č. 1 (Desai, Said, 2001).

Tabulka 1: Odlišné názorové proudy uvnitř hnutí proti globálnímu kapitalismu

Názorový proud	Normativní pohled na globalizaci	Příklad aktérů
Zastánci*	podpora současné formy globalizace, politická a ekonomická deregulace	The Economist, Centrum občanské společnosti v Indii
Izolacionisté	navrhují "lokalizaci", politickou a ekonomickou subsidiaritu, minimalizaci mezinárodního obchodu, využívání lokálních zdrojů, soběstačnost	Přátelé Země, Noam Chomsky
Reformisté	navrhují více globálního vládnutí, globalizaci je třeba civilizovat, demokratizovat a stabilizovat	Oxfam international, George Soros
Alternativní	žádné konkrétní jednotné návrhy, blízko k izolacionistům, rozvoj a podpora alternativ ke globalizaci (fair trade), happeningy, mobilizace	Iniciativa proti ekonomické globalizaci - Praha 2000

* Skupina zastánců je částí občanské společnosti, která se vyjadřuje k negativním důsledkům globálního kapitalismu, avšak nevymezuje se proti systému samotnému, spíše podporuje jeho posílení (Desai, Said, 2001).

Zdroj: Desai, Said, 2001, s. 65-75

Zástupci reformistických sociálních hnutí uspořádali v roce 2001 Světové sociální fórum s mottem „Jiný svět je možný“ (Bělohoubek, 2008; Castells, 2008). Jedná se o otevřené pravidelné setkávání sociálních hnutí, neziskových organizací a jiných organizací občanské společnosti, které se vymezují proti neoliberalizmu, dominanci kapitálu ve světě, nebo nějaké z forem imperialismu. Za uplynulých deset let se tato akce stala tradicí a rozrostla se o další regionální, či tematicky zaměřená fóra po celém světě. Jeho aktéři se setkávají, aby demokraticky o tématech debatovali, vyměňovali si zkušenosti a navrhovali řešení. (World Social Forum, 2002). Neboť se jedná o největší a globální setkání aktérů svého druhu, je možné na základě jeho názorové rozmanitosti demonstrovat i šíři témat samotné GOS (viz tabulka 2).

Tabulka 2: Okruhy témat diskutovaných na Světovém sociálním fóru v Dakaru, únor 2011

Tematické osy	Příklady témat
Důstojnost, diverzita	ženská práva, životní podmínky lidí s handicapem
Environmentální spravedlnost	poškození životního prostředí, udržitelný rozvoj
Lidská práva	dodržování všech druhů lidských práv
Migranti a právo na sebeurčení	nelegální migrace, uprchlíci, původní obyvatelé
Přístup k informacím a technologiím	změna práva na duševní vlastnictví, cenzura
Svoboda	patriarchální nadvláda, post-kolonialismus
Ekonomická spravedlnost	udržitelnost produkce i spotřeby, regulace ekonomiky
Demokracie a spoluúčast	podíl obyvatel na rozhodovacích procesech
Mír	válečné konflikty, okupovaná území
Africké problémy a diaspora	důsledky kolonialismu, boje v Africe
"Jiný svět je možný"	strategie budoucího rovnoměrnějšího rozvoje
Svět "pro všechny"	vzájemné vztahy státu, trhu a společnosti

Zdroj: Ciranda, 2011

Jako poslední, čtvrtý způsob zapojení GOS, který Castells (2008) vymezuje, je tzv. „hnutí veřejného mínění“. Tento termín zastřešuje spontánní ad hoc mobilizace, které využívají vlastní horizontální komunikační sítě. Zpravidla se jedná o reakci na události, které světová veřejnost odmítá, ať už se odehrávají kdekoli na světě a nemusí se nutně jednat o události spojené s globalizací. Jako příklad autor uvádí situaci, kdy se lidé z různých zemí světa bouřili proti barmské vojenské juntě, která roku 2007 tvrdě zasáhla proti obyvatelům země, kteří požadovali změnu totalitního režimu¹¹ (Castells, 2008). K šíření zpráv přímo z pouličních demonstrací tehdy aktivisté využili v první řadě internet, kdy se veřejnost po celém světě mohla podívat na amatérská videa z pouličních střetů demonstrantů s vojáky v ulicích hlavního města Barmy, Rangúnu.

Nutno říci, že takováto typologie, ačkoli se snaží být komplexní a vycházet z konkrétních případů, dle mého názoru poněkud nepřehledně propojuje aktéry s aktivitami GOS. Proto jsem s částečným využitím kategorizace Desai, Said (2001) toto dělení upravila. Kategorie vymezují na základě odlišnosti zapojených aktérů, viz tabulka č. 3.

---

¹¹ Toto povstání započali buddhističtí mniši, a proto bylo dle barvy jejich roucha označováno „Šafránová revoluce“, i když k revoluci nakonec nedošlo.

Tabulka 3: Typologie aktérů GOS na příkladu Česka – vlastní vymezení

typy aktérů	příklad aktérů v Česku	příklady aktivit
Místní občanská sdružení, nevládní neziskové organizace	ADRA, Člověk v tísni, Na Zemi	humanitární a rozvojové mise v rozvojových zemích, globální rozvojové vzdělávání, prodej fair trade
Mezinárodní nevládní neziskové organizace	Oxfam , Amnesty International, Transparency International, Greenpeace,	informační kampaně pro veřejnost, případové studie, lobbying, právní poradenství,
Vědecká pracoviště, „think-tanky“	Glopolis, Trast pro ekonomiku a společnost	studie, analýzy, konference, fóra
Jednotlivci (veřejně známí)	George Soros, Naomi Klein, Václav Havel	podpora, sponzoring, medializace témat,
Jednotlivci (veřejně neznámí)	spotřebitelé fair trade, účastníci demonstrace	protesty, mobilizace, podpora

Zdroj: Upraveno dle Castells, 2008; Desai, Said, 2001

První dvě kategorie, místní a mezinárodní organizace se shodují s prvními dvěma skupinami vymezenými dle Castells (2008). Třetí kategorií jsou vědecká pracoviště a skupiny odborníků věnující se expertním studiím globálních problémů na mezinárodní úrovni. Jejich analýzy by měly představovat významný zdroj kvalitních informací, o které by bylo možno se opírat při realizaci osvětových, vzdělávacích, či jiných aktivit GOS. Čtvrtou skupinou jsou mediálně známé, či významné osobnosti, které se do sítě aktivit ostatních aktérů zapojují dle svých schopností a možností. Dobrým příkladem je spisovatelka a novinářka Naomi Klein, jež se ve svých textech kriticky staví k důsledkům globálního kapitalismu. Do páté kategorie GOS řadím i anonymní jednotlivce, kteří se například zapojili do protestů v Praze v roce 2000 u příležitosti zasedání mezinárodního měnového fondu. Nebo také spotřebitele fair trade produktů.

Co se týče příkladů aktivit uvedených v tabulce, byly přiřazeny k těm aktérům, u kterých je považuji za dominantní. V mnoha případech se ale jedná o spolupráci, nebo společný zájem různých typů organizací, proto je ohraničení buněk čárkované. Například na již představených akcích Světového sociálního fóra se společně setkávají všechny uvedené typy aktérů.

GOS představuje sféru lidí a jimi utvářených nevládních a neziskových organizací, jejichž sítě aktivit dosahují nadnárodní či globální úrovně a které se zabývají problémy nadnárodního či globálního charakteru. Takové vymezení je hodně široké, aktérů, kteří sem spadají, je mnoho. Síla jejich hlasu nebo úspěšnost činů je ale velmi rozdílná. Zkoumám-li zde GOS, nedělám to pouze proto, abych byla schopná popsat, z jakých

aktérů se skládá a jakým problémům se věnuje. Důležitější dle mého názoru je, zabývat se rozdílnými rolemi, determinanty úspěšnosti, těch kterých aktérů a vyvozovat možná doporučení.

1.2.2. Vývoj a rozvoj globální občanské společnosti

GOS je globální zejména svou oblastí zájmu, není ale ve světě stejnou měrou, nebo stejným způsobem rozvinuta, jak by z podstaty tohoto slova mohlo vyplývat. Právě proto také zajímá odborníky různých vědeckých směrů, kteří ony prostorové, společenské, či historické rozdíly studují.

Ve vývoji vlastní GOS lze vysledovat určité fáze. Anheier (2007) odlišuje poslední čtyři dekády a změny, které v této době nastaly, přehledně je znázorňuje tabulka č 4. Obecně se počátky jejího rozvoje datují od 70. let. Z tohoto období pochází také první empirické studie Ronalda Ingleharta o změnách v hodnotové orientaci některých skupin obyvatel ve společnosti. Autor tyto změny označuje za odklon od materiálních hodnot k tzv. post-materiálním¹², jež sleduje u takových skupin obyvatelstva, které jsou již dostatečně materiálně zajištěné. Podle poměrně rozsáhlého autorova Šetření světových hodnot¹³, které v několika vlnách probíhá od sedmdesátých let prakticky do současnosti, stále dochází k těmto změnám, které jsou součástí širších kulturních změn a které probíhají výrazně geograficky nerovnoměrně (Inglehart, 2008).

---

¹² Uvědomění si důležitosti a požadování např. možnosti seberealizace, svobody projevu, tolerance ostatních atd.

¹³ Tzv. World Value Survey, více na www.worldvaluessurvey.org.

Tabulka 4: Změny ve vývoji GOS

Dekáda	Tempo růstu infrastruktury GOS	Nové způsoby organizace	Změny hodnot	Zapojení jednotlivců
1970	Střední rychlost	Humanitární INGOs*	Vzestup post-materialismu	Mírný nárůst zájmu o humanitární ot., protiválečný odpor
1980	Zrychlování	INGOs* s vazbami na mezinárodní sociální hnutí	Kosmopolitní hodnoty	Mobilizace sociálních hnutí
1990	Vysoká rychlost	Korporativní organizace NGOs**	Expanze rozsahu a měřítka aktivit NGOs**	Pomalý nárůst
2000	Zmírňování růstu	Sociální fóra, virtuální organizace	Pružnost, schopnost reorganizace a diferenciac	Nárůst pomoci sociálních sítí, fór a internetových účastí

*INGOs = mezinárodní nevládní neziskové organizace

**NGOs = nevládní neziskové organizace

Zdroj: Anheier, 2007

V souladu s rozvojem globalizace se v 80. a 90 letech rozvíjely jak způsoby organizace aktivit GOS, tak zapojení aktérů. V poslední dekádě rozvoj GOS nejvýrazněji ovlivňuje vznik a rozvoj nových způsobů komunikace a zapojení do virtuálních sociálních sítí. Nutno říci, že uvedený vývoj nelze generalizovat na celý svět, jedná se spíše o evropskou, nebo západní perspektivu.

Kvantitativně měřit význam GOS ve světě je vzhledem k její dynamické povaze, mnohosti aktérů a nejednotné definici komplikované. K metodice i získaným výsledkům je třeba přistupovat obezřetně, neboť jednotlivé studie jsou zpravidla založeny na rozdílných metodikách a definicích, které výsledky významně ovlivňují. Jestliže například hned v úvodu definujeme GOS zejména na základě „západních“ charakteristik (jako využívání moderních způsobů komunikace, nových sociálních sítí atd.), celý koncept se bude jevit spíše jako západní (Anheier, 2007).

Snaha ji měřit, či mapovat je přes všechna úskalí pochopitelná. Takováto šetření by teoreticky mohla zodpovědět otázky typu, s čím rozvoj GOS souvisí, kde je silná a kde nikoli, zdali může mít pozitivní vliv na celkový rozvoj oblasti a podobně. Podstatný a problematický ovšem je aspekt jejího globálního dosahu. Jinými slovy, skutečnost, že má GOS velmi silnou tradici v severozápadní Evropě samo o sobě nenapoví mnoho o tom nejdůležitějším, a sice zda zmírňuje negativní důsledky globalizace lépe, či nikoliv.

Na toto úskalí upozorňuje Taylor (2006), který uvádí, že prostorové analýzy za jednotky zemí nejsou ideální pro výzkum rozvoje GOS, neboť ta je rozdělena spíše dle různých problémů a národní státy zpravidla přesahuje. Využitím jiné metodologie autor získává síť světových měst, kde jsou v různé míře zastoupena pracoviště mezinárodních neziskových organizací¹⁴, přičemž nejvíce jich je lokalizováno v Subsaharské Africe, dále potom v Latinské Americe a až na třetím místě je skupina měst Západní Evropy (Taylor, 2006). I této přehledné metodě měření se dá ledač vytknout. V první řadě autor uvažuje jako jediné aktéry vybrané mezinárodní neziskové organizace a nezahrnuje vůbec aktéry jiné, což je značně zjednodušující. Přes tuto kritiku však souhlasím s jedním z hlavních závěrů autora, a sice že prostorové struktury GOS se neshodují se strukturami světové ekonomiky, či politiky. Naopak, může v současnosti vytvářet alternativní platformu pro aktivity tam, kde politická a ekonomická moc chybí (Taylor, 2006).

Dalším pokusem „zmapovat“ GOS jsou práce výzkumného týmu Globálního vládnutí při London School of Economics, který za tímto účelem sestrojil vlastní ukazatel, index globální občanské společnosti (GCSI)¹⁵. Jedná se o souhrnný ukazatel vykazovaný za jednotky zemí. Dílčí proměnné jsou svou podstatou dvojího charakteru, jednak autoři uvažují údaje o nevládních a neziskových organizacích v dané zemi a potom individuální údaje o obyvatelích této země, o jejich zapojení do aktivit GOS a jejich hodnotách. Druhá skupina údajů pochází z dříve zmíněného Světového šetření hodnot R. Ingleharta. Vzhledem k náročnosti získávání použitých dat byl tento index prozatím vypočítán pouze jednou, pro rok 2000 a to pouze za 33 zemí světa (Anheier, Stares, 2002). Pro celosvětové mezinárodní srovnání je proto index dle mého názoru nedostačující a to nejen kvůli neúplnosti dat. Skutečnost, že jeho autoři považují za jednu z několika málo určujících charakteristik „post-materiální“ chování obyvatel vylučuje nutně ty, kteří čelí daným problémům bezprostředně ve svém každodenním životě a angažují se tedy spíše z důvodů čistě materiálních. Pro identifikaci problému a jeho reprezentaci jsou však právě tito aktéři poměrně klíčoví. Obecně vnímám právě oddělování studia aktérů GOS od studia jejich aktivit, či problémů, kterými se zabývají a kvůli kterým existují, za slabinu mnoha výzkumných prací. Jejich vypovídací hodnotu metodika prostorově zužuje jen na země, za které je možné získat potřebná data a které si jsou navzájem vývojově podobné. Využitelnost takových výsledků je dle mého názoru rovněž omezená.

---

¹⁴ Autor používá jako hlavní zdroj dat Yearbook of International Organizations (2001-2002), (Taylor, 2004).

¹⁵ Z anglického „Global Civil Society Index“.

Festa (2007) zaznamenává určitá „žhavá místa“, nebo ohniska, kde se nějakým způsobem aktéři mobilizují. Autor zachycuje vznik tzv. „transnacionálního prostoru resistance“ tvořeného sítěmi aktivit několika významných sociálních hnutí vymezujících se proti neoliberální globalizaci – Globální lidové akce (PGA), Sdružení pro zdanění finančních transakcí a pro pomoc občanům (ATTAC) a Světového sociálního fóra (WSF). Mapovány jsou mezinárodní konference, protesty, či jiné významné happeningy těchto organizací. Přestože se relativně velká část akcí konala ve městech globálního Jihu, nejčastějším hostitelem mezi kontinenty byla Evropa. I obecně se dá říct, že význam aktérů Severu je na akcích globálního charakteru větší, což se automaticky odráží v diskutovaných tématech a závěrech. Pochopitelně účast na takových akcích je pro určité skupiny obyvatel nereálná, neboť je zapotřebí poměrně velkých finančních prostředků. Dále může hrát významnou roli jazyková bariéra, která vyvstává pro každého, kdo nemluví anglicky nebo španělsky. *„Zájmy aktivistů Severu se však liší od zájmů aktivistů Jihu, jejichž základním požadavkem je obrana vlastní existence a samotného přežití“* (Festa, 2007, s. 265). Z těchto okolností plyne dle mého názoru jedno z nejzávažnějších rizik, které s sebou aktivity GOS nesou, a sice opomíjení skutečných zájmů a potřeb postižených obyvatel. Jinými slovy, naprostou nutností v tomto případě je uvažování fyzicko-geografických a sociálně geografických rozdílů mezi obyvateli, kterých se dané problémy a opatření týkají a vzájemná spolupráce.

Přitom Festa (2007) mimo jiné dokazuje, že občanská společnost je velmi aktivní i v „nezápadních“ zemích, dokonce se často mobilizuje proti různým západním byt' rozvojovým opatřením. *„Řada skupin v rozvojových zemích se stává aktivními aktéry, kteří nečekají na to, jaké verze „rozvoje“ jim budou nadnárodními a státními strategy a firmami přisouzeny. Jejich vlastní strategie vychází z historické zkušenosti a citlivosti vůči místním podmínkám“* (Festa, 2007, s. 249). Proto je třeba aktivity místních obyvatel respektovat a nepřehlížet a stejně tak na GOS a její vymezení se dívat globálně a oprostit se od jakýchkoliv kulturních stereotypů (Anheier, 2007).

1.2.3. Rizika globální občanské společnosti

Problémy v různě vzdálených lokalitách, na které GOS reaguje, putují v podobě informací k různě vzdálené a různě velké cílové skupině obyvatel ve společnosti. Cestou dochází k nevyhnutelnému zkreslení těchto informací ať už záměrně, nebo nezáměrně. Jako kdekoli jinde, i zde může dojít k dezinformaci a daná reprezentace problému může být mylná. Rozměry akce, kterou takové informace vyvolají, závisí do velké míry na prostředcích a zprostředkovatelích a tedy na kvalitě a síle médií. Může dosáhnout velkých rozměrů, jež nemusí vždy přinést tak pozitivní výsledky, jaké aktéři očekávali. K přijímaným informacím je proto zapotřebí přistupovat obezřetně a kriticky.

Známým kontroverzním případem byla likvidace staré ropné plošiny Brent Spar v Severním moři roku 1995. Hlavními aktéry této kauzy byly globálně známá nevládní nezisková organizace Greenpeace a nadnárodní ropná společnost pocházející z Nizozemí, Royal Dutch Shell. Na základě několika studií se tato společnost rozhodovala mezi různými variantami, jak danou plošinu zlikvidovat. Jako po všech stránkách nejvýhodnější řešení zvolila její potopení do hlubin britských vod. Proti takovému kroku se však postavila organizace Greenpeace a označila jej za velmi škodlivý pro životní prostředí. Její zástupci obsadili plošinu, což spolu s masivními kampaněmi vyvolalo velký zájem veřejnosti. Došlo zároveň ke spotřebitelskému bojkotu čerpacích stanic Shell, který byl efektivní zejména v Německu, Holandsku a v části Skandinávie. Na stranu Greenpeace se postavila i významná část západoevropských politiků a společně s médii a spotřebiteli tak vyvinuli tlak, kterému byla firma Shell nucena ustoupit. Rozhodla se proto složitě dopravit plošinu k Norským břehům a tam ji na souši rozebrat (Löfstedt, Renn, 1997). Dodnes však není jasné, jaké ze dvou možných řešení by bylo prospěšnější, neboť přeprava velké plošiny Brent Spar na takovou vzdálenost byla energeticky i environmentálně velmi náročná, podle některých studií výrazně škodlivější a nebezpečnější, než původní plán plošinu potopit. Názory odborníků na toto téma se diametrálně rozcházejí (Bennie, 1998)¹⁶.

Využívání metody spotřebitelského bojkotu je v některých případech kontroverzní samo o sobě a jeho důsledky mohou být různé. Odmítáme-li například kupovat oděvy ušité dělnicemi v asijských továrnách ve špatných pracovních podmínkách, bereme v podstatě těmto lidem tolik potřebný způsob obživy. I tak ale některé iniciativy k této

---

¹⁶ Nutno říci, že zástupci Greenpeace vedle reálných environmentálních rizik spojených s potopením plošiny upozorňovali také na morální stránku věci, a sice odmítali využití hlubin moří a oceánů jako „odpadkový koš“ (Löfstedt, Renn, 1997).

metodě spotřebitele, či firmy nabádají. Česká organizace Na Zemi ve své kampani Ušili to na nás, upozorňuje právě na špatné a nebezpečné pracovní podmínky v továrnách na oblečení v rozvojových zemích. Spotřebitelský bojkot ale právě kvůli kontroverzním důsledkům nezmiňuje (Na Zemi, 2010). Cílem většiny podobně zaměřených aktivit GOS je omezit negativní důsledky působení firem, nikoliv snaha znemožnit jim působení samotné.

Je velmi důležité kriticky a komplexně zvažovat navrhovaná protiopatření a v první řadě respektovat potřeby a požadavky postižených obyvatel, či životního prostředí. Existuje bohužel celá řada realizovaných projektů a opatření, jejichž cílem bylo určitou oblast rozvinout a které skončili neúspěchem. Keene (2007) uvádí jako příklad neúspěšného rozvojového opatření projekt kanadské nevládní neziskové organizace nazvané „Institut pro politiku médií a občanské společnosti“. Tato organizace realizovala roku 2003 projekt zaměřený na vzdělávání afghánských žen v oblasti práva a žurnalistiky za přibližně 3 mil. dolarů. Autorka shledává jeho výsledky neuspokojivými a považuje jej za plýtvání poskytnutými příspěvky. Kritizuje přitom zejména neznalost afghánského prostředí, neboť takto zaměřený projekt může mít stěží uspokojivou účinnost v zemi, kde dle odborných odhadů 80 % žen neumí číst ani psát. Proto by bylo patrně lepší získané prostředky využít k základnímu vzdělávání (Keene, 2007).

1.2.4. Globální občanská společnost jako součást globálního vládnutí

GOS má ke svým aktivitám k dispozici nové komunikační a informační technologie, už tedy není zcela závislá na politických institucích, nebo na médiích, klíčovou roli prakticky při všech druzích činnosti hraje internet. Komunikace na obrovské vzdálenosti se stále zrychluje, kyberprostor se rozvíjí a vznikají spletité sociální sítě, kde se zdokonaluje přenos informací na co největší skupiny lidí po celém světě. Zapojit se do aktivit GOS a stát se tak jejím aktérem se stává stále jednodušším. Samotná veřejná sféra se v souladu s technologickým, ale i společenským rozvojem v čase výrazně přeměňuje (Castells 2008). Tyto proměny jsou v současnosti silně určovány procesy globalizace, které dle mého názoru znamenají pro GOS velký rozvojový potenciál. Z tohoto úhlu pohledu by se dalo říct, že procesy globalizace samy sebe posilují, a zároveň vytvářejí mechanismy, které mohou samy sebe měnit, usměrňovat, nebo omezovat.

Na základě podaného přehledu GOS se dá říci, že se v současnosti rozvíjí spíše jako reakce na závažné problémy a významnou otázkou je, zda tento ad hoc přístup může být

opravdovým řešením, zda bude aktivní a silná GOS těmto problémům zároveň předcházet. Vedle toho, že se její aktéři zabývají konkrétními případy, na které upozorňují, také se snaží hledat systémová řešení, která by rozličné negativní důsledky globalizace zmírňovala, nebo jim předcházela.

Představuji zde GOS jako velký celek, jež je schopen svou silou do určité míry ovlivňovat procesy na globální úrovni. Vytváří tak protiváhu ekonomické, nebo politické moci a bývá často uváděna jako jeden ze tří pilířů nově se formujícího globálního vládnutí. Castels (2008) dává rozvoj GOS jako aktéra globálního vládnutí do souvislosti s přeměnami významu státní moci, kdy státy ztrácí schopnost samostatně globalizačním tlakům čelit. Marek Vaculík (2008) ve své diplomové práci zkoumá roli GOS v procesu demokratizace systému globálního vládnutí. Označuje jej za souhrn mnoha způsobů, jimiž jedinci a instituce, soukromé i veřejné, řídí společné záležitosti. Často se jedná o konfliktní, nebo rozporuplné zájmy, přičemž je třeba, aby se aktéři přizpůsobili, nebo spolupracovali. „Zahrnuje (globální vládnutí) formální i neformální uspořádání, na němž se lidé a instituce dohodli nebo je vnímají, že jsou v jejich zájmu“ (Vaculík, 2008).

Nejčastější témata a problémy, kterými se globální vládnutí zabývá, jsou podle autorů Dingwerth, Pattberg (2006) právě procesy spojené s ekonomickou globalizací a se ztrátou národní identity. Globální vládnutí podle nich usiluje o to, se na globální úrovni vypořádat se ztrátou moci nad procesy globalizace. Tento koncept se vyvíjí s rozpínáním ekonomických aktivit, které přesahují národní regulační rámec. Stává se stále větší nezbytností tyto ekonomické aktivity a jejich sociální, či environmentální důsledky na globální úrovni regulovat, přičemž optimální způsob se teprve pomalu rodí (Dingwerth, Pattberg, 2006). Dle mého názoru je nezbytné aby GOS v tomto procesu hrála významnou roli. Ilustrovat některé z možností, jak toho docílit je záměrem následujících kapitol.

2. Aktivity globální občanské společnosti z perspektivy vybraných teoretických konceptů

Tato část práce je na rozdíl od předchozí zaměřena epistemologicky. Představuji zde širší různorodých vědeckých přístupů a konceptů týkajících se studovaného tématu a hlavních výzkumných otázek. Zejména se pak snažím představit teoretické a koncepční zarámování vlastního výzkumu. Především se zamýšlím nad tím, jak fungují časoprostorové procesy ve společnosti v době globalizace. Kde vzniká a kde se koncentruje moc, jakou roli má v procesech globalizace. Dále se snažím aplikací vybraných teoretických přístupů popsat mechanismy, jež mohou zkoumané procesy a problémy přetvářet. Zároveň chci ukázat jistý prostor, kde je možné vybrané společenskovědní koncepty aplikovat a dále rozvíjet. Součástí této kapitoly je rovněž metodická část, kde představuji používané přístupy ke studiu vybraného tématu a zvolené postupy.

2.1. Globalizace zdola a shora

Mnoho autorů si klade otázku, kdo, nebo co globalizaci utváří a kontroluje a kdo je schopen globalizačních procesů využívat. Obecně převládá názor, že směr, jakým se svět ubírá, dnes do velké míry určují nejmocnější soukromé firmy, které kooperují s vládními elitami bohatých zemí a významnými mezinárodními institucemi. Tento stav považuji za jednu z příčin závažných společensko-geografických problémů současného světa. Často je v souvislosti s globalizací uváděno, že rozděluje svět do dvou zásadně odlišných a nevyvážených skupin aktérů, vítězů a poražených (Dicken, 2003). Je však důležité si uvědomit, že se jedná o nepřímou soutěž. Pravidla nejsou do značné míry stanovena nebo nejsou pro všechny stejná, navíc ti, kdo se hry účastní, je sami vytváří a upravují. Na druhé straně takzvaní poražení často ani neví, že se „soutěží“ a pravidla ani strategii neznají. Dále chci poznamenat, že globalizace je proces, který není zdaleka ukončený a stále se vyvíjí, proto chápu dělení na vítěze a poražené spíše jako velmi alarmující průběžný výsledek a zároveň zjednodušující pohled na mnohem různorodější situaci. Výsledek, na kterém se doposud podíleli mnohem

výrazněji nejmocnější aktéři soukromého i veřejného sektoru. Proto bývá tato forma globalizace považována, resp. metaforicky nazývána – za řízenou shora.

Globalizační procesy ale dynamicky mění společnost a přetváří i globalizaci samotnou. Zejména po zkušenostech z velkých „alter-globalizačních“ protestů (viz kapitola 1.2) z přelomu tisíciletí, se začíná mluvit i o moci jiných globálních aktérů – občanské společnosti, sociálních hnutí a o změnách v organizaci globálního vládnutí. Giddens (2000) například ve své knize Unikající svět uvádí, že tím, jak se globalizace stává stále decentralizovanější, ztrácí nad ní společnost moc, „*není pod kontrolou žádné skupiny národů, natož velkých korporací*“ (Giddens, 2000, s. 28). Lze souhlasit s tím, že určitá část společnosti nad globalizací moc do jisté míry ztrácí, ale na druhou stranu jiné společenské skupiny nacházejí možné cesty, jak moc získat. Různé neziskové organizace, sociální hnutí, nebo běžní občané hájí vlastní zájmy a zájmy svých spoluobčanů, nebo chrání životní prostředí před rozhodováním nejmocnějších. Jsou to nejčastěji právě sami tito aktéři, kteří upozorňují na rozvoj globalizace zdola, nebo taky „grassroots“ globalizaci. Tento proces je označován jako určitý protipól ke globalizaci shora, autoři knihy *Globalization from below* (Brecher, Costello, Smith, 2000) ji považují za jakousi globální opozici, jejíž aktéři se vymezují zejména proti současné neoliberální formě globalizace. Hlavní silou rozvoje globalizace zdola jsou aktivity celé GOS, které tvoří síť globální spravedlnosti (Routledge, 2003).

Jak už bylo řečeno dříve, v případě GOS se jedná o skupinu proměnlivou, dynamickou a heterogenní, které je často vytýkáno, že se staví velmi kriticky k současné formě globalizace (shora), ale je značně nejednotná v tom, jaká forma globalizace by byla vhodnější. Nicméně koncept „globalizace zdola“ je do velké míry zjednodušením a má spíše symbolický význam.

Nejedná se výhradně o nezávislé hnutí lidu. Sama rozsáhlá a rozmanitá skupina aktérů GOS proklamuje, že v jejím rámci prakticky neexistuje žádná hierarchie, nikdo nemá na procesy, které ovlivňují významnější vliv, není zde žádných vůdců, jejichž rozhodnutí by mohla být pro společnost klíčová. Cumbers, Routledge, Nativel (2008) však namítají, že aby byly aktivity sítě globální spravedlnosti efektivní a dosahovaly předem vytyčených cílů, je určité vnitřní hierarchie vždy zapotřebí. Navíc aby tyto aktivity byly úspěšné, či životaschopné, potřebují vedle zájmu veřejnosti i finanční prostředky. Veřejné kampaně, fóra a happeningy, tedy hlavní aktivity GOS zajišťují zpravidla organizace neziskové, které jsou odkázány k financování svých aktivit a to zpravidla z darů fyzických, či soukromých osob, nadací, nebo veřejných zdrojů. Stejně tak potřebují nezbytně určité legislativní uznání a spolupráci zemí, ve kterých operují, čili spolupráci s institucemi působícími shora. Podle indické studie, zaměřené na finanční vztahy domácích a zahraničních neziskových organizací, stát má a využívá

nástroje, kterými tyto vazby zásadně ovlivňuje. Indická vláda registruje všechny domácí dobrovolnické organizace v zemi, které dostávají finance od zahraničních organizací. Sama rozhoduje o tom, které organizaci registraci udělí a které ne. Jak uvádí Jalali (2008), při jejím rozhodování záleží jak na charakteristikách, příjemce, tak dárce.

Etiopská vláda zase například přijala v roce 2009 zákon, který rovněž vyžaduje registraci všech místních nevládních neziskových organizací, a kterou uděluje na základě striktních pravidel. Registrace například není udělena těm organizacím, jež prosazují dodržování lidských práv, demokratických procesů, rovnosti pohlaví a dalších pravidel, a které zároveň čerpají více jak 10 % finančních zdrojů ze zahraničí (ICNL, 2011).

Zástupci GOS jsou tedy v mnoha ohledech odkázáni na aktéry, jež předešlé základní dělení řadí spíše ke globalizaci shora. Globalizaci zdola tudíž nelze chápat doslovně, nepředstavuje naprostý protipól ke globalizaci shora a ani jej představovat nemůže, jde spíše o metaforu. Toto označení v první řadě vhodně zní pro to, aby zaujal veřejnost, která nesouhlasí s globalizací shora. Domnívám se ale, že oba směry by se měly vzájemně vyváženě doplňovat.

Podobně označuje tyto formy globalizace Bond (2006), který odděluje globalizaci peněz a globalizaci lidí. Věří, že rozvoj prostoru a moci globální občanské společnosti může posílit globalizaci lidí natolik, že bude moci ovlivňovat rozvoj společnosti stejnou měrou, jako v současnosti globalizace peněz.

Routledge (2003) v podstatě totéž, co výše označuji za globalizaci zdola, nazývá „grassroots globalization“, což se dá přeložit jako globalizace prostých lidí, nebo globalizace pro všechny. Autor tento termín vysvětluje jako vznik a rozvoj iniciativ marginalizovaných skupin a sociálních hnutí. Ta vznikají na lokální úrovni a formují aliance protestující proti vlastnímu odříznutí od procesů globálního neoliberálního rozhodování (Routledge, 2003). Tedy jinými slovy se vymezují proti současné (neoliberální) podobě globalizace shora. Autor však na tzv. globalizaci pro všechny nejvíce zdůrazňuje vznik globálního systému sítí, jehož aktéři si ale snaží uchovat lokální autonomii v tvorbě konkrétních strategií. Upozorňuje na heterogenitu těchto sítí globalizace zdola a na význam rozdílných geografických měřítek, ke kterým jsou sítě vztaženy.

2.2. Lokální a globální vztahy

Zabývám-li se důsledky globálních procesů a určitými reakcemi na ně, zkoumám v postatě náraz vztahy na různých měřítkovostních úrovních a mezi nimi. Takový výzkum na toto místo nezbytně patří, neboť pro studium GOS a pro posuzování jejich opatření je nezbytné se zamýšlet nad tím, do jaké míry je třeba problémy s globálními příčinami řešit globálně a jak zapojovat lokální aktéry. Lokální aktéři jsou navíc dvojího druhu, jednak např. z jihovýchodní Asie, kde se problémy identifikují a potom aktéři např. z Česka, kde vznikají k problémům určitá protipatření.

Vztah mezi různými geografickými měřítky, zejména lokální a globální interakce jsou v odborné literatuře různě interpretovány. Dle Gregoryho a kol. (2000) lze odlišit tři pohledy na vztahy mezi globálními procesy a lokálními událostmi. První skupina prací se soustřeďuje a zkoumá ty situace, kdy silné globální procesy působí a přetváří lokální prostory a zvyky. Místa se tedy globálním silám přizpůsobují, či podřizují. Další přístupy se potom dívají na celou věc v podstatě z druhé strany, kdy sledují vliv míst, lokalit a lokálních kultur na globální procesy. Třetí skupina se zabývá oběma předchozími přístupy náraz a zdůrazňuje jejich vzájemnou propojenost. Globální vztahy působí na lokality, ale tyto lokality zároveň, anebo zpětně, určují povahu globálních vztahů. Tento komplikovaný vztah vhodně vystihuje termín „glokalizace“ (Gregory a kol., 2000). Glokalizace má dvojí význam, přičemž první vystihuje procesy institucionální, nebo regulační, kdy dochází k posunu určitých rozhodovacích funkcí z národní úrovně na úroveň nadnárodní, či globální, ale i směrem dolů na úroveň lokální. Druhý význam se potom týká ekonomických aktivit, kdy firmy fungují na bázi globálních sítí, avšak svou činnost musí přizpůsobovat lokálním podmínkám (Swyngedouw, 2004).

Jednou z hlavních tezí této práce je, že globální procesy mnoha způsoby působí na lokality, místa a lidi zde žijící. Argumentují ale zároveň, že lokální důsledky bývají různými způsoby reprezentovány na globální úrovni a následkem toho vznikají a jsou realizována různá protipatření. Dalo by se říci, že lokální problémy se globalizují a zároveň se globální problémy lokalizují (Novotný, 2009). GOS, jakkoli je globální, je často konstituována aktéry a aktivitami na lokálních úrovních, což by se dalo považovat za další z projevů „glokalizace“. Z hlediska funkčnosti považují takovou organizaci za velmi efektivní, neboť může vhodně a flexibilně reagovat na místní podmínky, či kulturní prostředí.

2.3. Koncept moci

V souvislosti s předchozími tvrzeními je třeba se zamyslet nad tím, kdo nebo co má rozhodující moc nad globalizačními procesy. K zodpovězení tak komplexní otázky by mohlo napomoci zamyslet se nad významem moci ve společnosti obecně. Chápání konceptu moci má v sociálních vědách dlouhou tradici a mnoho podob. Dalo by se říci, že má určité specifické postavení, neboť zasahuje téměř do všech sfér společenských aktivit a je významným faktorem všech sociálních procesů. Jandourek (2003, s. 127) uvádí jednoduchou definici moci: „Moc má ten, kdo může prosadit svou vůli i proti vůli ostatních.“ Koncept moci získal v průběhu času mnoho podob a to jednak proto, že různé skupiny autorů se zajímají o různé druhy moci a potom zejména proto, že každý názorový proud, ne-li každý představitel pojímá koncept moci odlišně.

Poměrně dlouhou dobu byla teorie moci záležitostí zejména politické vědy. Z jeho počátků (16., 17. stol) jsou nejznámější práce N. Machiavelliho a T. Hobbesa. Ve 20. století oba autoři získali v moderních sociálních vědách značnou popularitu, přičemž určitý společenskovědní proud v čele s Maxem Weberem navázal na tradici T. Hobbesa. Weber v souvislosti s mocí rozpracovává vztah podřízenosti a nadřízenosti, čili koncept autority (nebo také panství)¹⁷, (Jandourek, 2003). Weber se zabývá organizací moci uvnitř určité společenské entity, nejčastěji státu, či říše. Uvažuje i vhodnost organizace vzhledem k ekonomické činnosti a zdůrazňuje výhody byrokratické moci, jež je zdrojem mechanizace a automatizace lidského života (Sadan, 1997). Na Weberovo dílo navázalo mnoho dalších myslitelů a teorie moci má v tomto pojetí bohatou tradici. Ekonomickým pojetím moci se zabýval Karel Marx (jehož práce Weber velmi kritizoval) a jeho pokračovatelé. Podle marxistů je moc v rukou vlastníků výrobních prostředků, neboť ti ovládají akumulaci kapitálu.

V souvislosti s tématem této práce je však důležité nevnímat moc pouze jako politický, či ekonomický nástroj, nebo prostředek sloužící k nadvládě nad územím. Moc nedemonstruje pouze armáda, zisky, nebo formální legitimní předpisy. Jak uvádí Michel Foucault (2000), moc je spíše praktikována, než vlastněna. Nejedná se jednoduše jen o zákaz, nebo povinnost, podle Foucaulta (2003, s. 218) „*moc a svoboda nestojí tváří v tvář, není mezi nimi vztah vzájemného vylučování*“. „*Mocenské vztahy jsou hluboce zakořeněny v sociálních souvislostech a netvoří nad*

---

¹⁷ Weber rozlišuje tři typy autority, tradiční, charismatickou a legální. Za tradiční autoritu Weber považuje tu, jež se opírá o sílu zvyku, charismatická autorita je založena na síle osobnosti a autorita legální je vytvářena zákony (Jandourek, 2003).

společností nějakou suplementární strukturu“ (Foucault, 2003, s. 219). Toto je zásadní pro podstatu zde diskutovaných témat.

Těmito úvahami rozšířil autor diskuzi o konceptu moci do všech oborů humanitních věd. Při zkoumání běžných společenských vztahů a role moci v nich, se Foucault (2003) zaměřuje na různé, poměrně aktuální opozice moci, mimo jiné na opozici vůči moci mužů nad ženami, nebo opozici pacientů vůči moci lékařů. Jedná se o reakci na bezprostřední, každodenní konstelace. Autor rovněž poznamenává, což považují za velmi podstatné, že je třeba se zamyslet nad rolí vědění v těchto vztazích, neboť není překážkou k moci a zároveň moc nestojí v cestě vědění, nebo poznání. *„Je třeba spíše připustit, že vědění produkuje moc... moc a vědění implikují přímo jedno druhé“* (Foucault, 2000, s. 62).

Tuto úvahu velmi dobře demonstruje výše uvedený příklad opozice pacienta vůči moci lékaře. Jelikož lékař ví zpravidla více o fungování lidského těla a jednotlivých orgánů, má nad pacientem významnou moc. Jakmile však i pacient disponuje těmito vědomostmi, může projevit nesouhlas s lékařovým rozhodnutím, či s jeho zákroky, neboť zná jiné možnosti léčby. Stejně tak lze nahlížet na opozici veřejnosti, resp. občanské společnosti vůči mocným hráčům globální ekonomiky. Čím více je o praktikách a důsledcích globální ekonomiky známo, tím výrazněji, a dalo by se říci i účinněji, se tato opozice formuje.

2.4. Aktér, struktura

Zamyšlení se nad konceptualizací vztahů aktérů a struktur je pro teoretickou část této práce klíčové. Pojetí aktérů, struktur jejich rolí a vztahů se během uplynulého století výrazně proměňovalo. Jednou z centrálních otázek sociálních věd vždy byla role jedince ve společnosti, která je pro pojetí vztahu aktéra a struktury určující. Přístupy orientované na aktéra se zabývaly především otázkou, do jaké míry mají aktéři, jako jednotlivci možnost ovlivňovat vývoj vlastních životů. Naproti tomu přístupy orientované na struktury se zabývají především tím, jak jsou lidé při svém jednání ovlivňováni a předurčováni společenskými strukturami. Taková omezení jsou dána například společenskými vrstvami, pohlavím, kulturou, či geografickými faktory (Rigg, 2007).

Téma této práce souvisí více s prvním z uvedených přístupů, neboť se zde věnuji tomu, jak mohou jednotlivci, lidé na celém světě svými aktivitami ovlivňovat nejen vlastní

životy, ale také životy jiných lidí, nehledě na to, jak daleko od sebe žijí. Jedná se tedy o interakci aktérů se strukturami. Názor, že aktéři nejsou zcela determinováni strukturami, však nemá ve společenských vědách příliš dlouhou tradici, neboť oddělené zkoumání obou subjektů vytvořilo určitý dualismus aktéra a struktury. Hlavním kritikem takového přístupu byl Anthony Giddens, představitel teorie strukturace.

Giddens (1984) tvrdí, že struktury obecně jsou s aktéry ve vzájemné interakci, čímž odmítá tvrzení, že jednání aktérů pevně usměrňují a předurčují. Vztah popsal jako dualitu struktur, které na jednu stranu aktéry v jejich jednání omezují, ale zároveň aktéři svým rutinním jednáním struktury upevňují, nebo přetvářejí, čili jedno vychází z druhého. Struktura je jakýmsi nepřítomným pořádkem, který je realizován pouze prostřednictvím sociálních vztahů. Kontinuita sociálního života podle Giddense (1984) závisí na interakci mezi aktéry, kteří jsou přítomni v čase a/nebo prostoru a těmi, kteří jsou přítomni „ted' a tady“, čímž zároveň konstituují interakce s ostatními, kteří nejsou přítomni v čase ani/nebo v prostoru (Gregory a kol., 2000). Znamená to, že svým časoprostorovým rutinním jednáním utváří vazby s těmi aktéry, kteří existují někde úplně jinde, nebo se ještě ani nenarodili. Toto vzájemné působení následně autor nazývá „time-space distancing“, čili časoprostorové rozpínání sociálních vztahů (Gregory a kol., 2000). Rozpínavost sociálních vztahů v prostoru lze v současnosti poměrně dobře demonstrovat. Za sociální vztahy lze například považovat ekonomické aktivity, kterými se zabývám v této práci. Proces produkce a spotřeby zboží se výrazně prodloužil, měřeno ve fyzické vzdálenosti v kilometrech, kterou musí zboží urazit. Vztahy aktérů figurujících v rámci produkční sítě se tím pádem prodloužily také. Zároveň se produkční proces mnohdy více fragmentoval, včetně fragmentace prostorové. Rozpínavost sociálních vztahů v čase znamená jejich velmi dlouhou platnost. Rutinním jednáním aktérů vzniká velké množství různých vztahů, a to i takových, o kterých daní aktéři nemusí tušit, stejně jako není hned zřejmé, jak dlouhou platnost působení těchto vztahů může mít.

Dalo by se obecně říct, že aktivity GOS, jak je představuji v této práci, dnes obecně usilují o určité pozměnění struktur takovým způsobem, který by vyhovoval lépe znevýhodněným aktérům. Jednou z makrostruktur, která působí na různé aktéry značně nerovnoměrně, je současný systém mezinárodního obchodu. Jako jedna z mnoha reakcí na tyto mechanismy začala postupně vznikat struktura nová, zpočátku významem malá, ale dynamicky se rozvíjející – alternativní způsob mezinárodního obchodu fair trade. Jeho cílem mělo být především spravedlivější rozdělení zisků mezi všechny účastníky procesu produkce. Samotná skutečnost, že na základě aktivit GOS vznikla nová struktura, dokazuje, že aktéři nejsou strukturami zcela determinováni, ale mohou vhodnými prostředky determinující faktory změnit. Dalšími aktivitami potom mohou nově vznikající struktury upevňovat, což, viděno na příkladu fair trade, může znamenat

rozšíření tohoto způsobu obchodu mezi pěstitele z jiných zemí globálního Jihu a mezi spotřebitele z jiných zemí globálního Severu. Koncept fair trade zároveň vhodně demonstuje i to, jak některé z původních struktur mohou aktéry v rámci těch nově vzniklých omezovat. Jednou z nejčastějších výhrad, které fair trade a jeho udržitelnost zpochybňují, je nedostatečné reflektování kulturních, sociálních nebo geografických rozdílů mezi zeměmi a regiony do fair trade zapojených. Skupina zemí globálního Jihu je v mnoha ohledech velmi heterogenní. Podmínky a standardy dnes fungují pro všechny zapojené víceméně stejně, ale ne pro všechny je takové fungování přirozené a vyhovující, což může do velké míry předurčovat úspěch, resp. neúspěch celého konceptu¹⁸. Rigg (2007) demonstuje na příkladu fair trade v muslimských komunitách určitý „střet“ struktur, které lidské konání omezují a umožňují zároveň.

Aktivita GOS, jež jsou předmětem studia této práce, mají zpravidla za cíl přeměnit takové struktury, které nejsou pro velkou část aktérů prospěšné, nebo je výrazně omezují. V souladu s teorií strukturace jsou to opět aktéři, kteří tyto struktury svými rutinními aktivitami, prostřednictvím sociálních vztahů vytváří, nebo reprodukuje.

2.5. Actor-Network teorie

Představitelé tzv. „Actor-network theory“¹⁹, z nichž jsou patrně nejvýznamnější její zakladatelé Bruno Latour, Michel Callon a John Law, se snaží překlenout klasické společenskovední dualizmy. Poukazují kriticky na oddělování a vzájemné zkoumání pojmů, které spolu esenciálně souvisí, jako například lokální a globální, přírodní a sociální, živé a neživé, moc a vědění, aktér a struktura a dalších. V rámci teorie actor-network jsou vnímány entity jako výslednice vztahů a vazeb na ostatní entity (Law, Hassard, 1999). Tato úvaha je velmi blízká také Foucaultovu vnímání vztahů ve společnosti, jak jsem je nastínila v rámci kapitoly konceptu moci.

Čili actor-network jakožto jedno slovo představuje heterogenní síť, která se skládá ze všech prvků, živých i neživých, které spolu nějakým způsobem souvisí. Jedná se o decentralizovanou síť a její centralizované prvky zároveň. Kolik je v rámci sítí

---

¹⁸ Luděk Štěrba (2004) z organizace Na Zemi uvádí, že standardy fair trade vznikaly v Evropě a měly sloužit v té době pouze pro skupiny Latinskoamerických pěstitelů. Reflektují tedy v mnohém evropský pohled na spravedlivý obchod, či dobré pracovní podmínky.

¹⁹ V češtině bývá tato teorie často nazývána Teorií sítí aktérů.

různých vztahů, z tolika dimenzí se síť skládá (Latour, 1996). Všechny prvky v síti jsou rovnocenné, mají stejnou důležitost, ať jsou to lidé nebo věci, objekty přírodní, technické nebo sociální. Law a Hassard (1999) uvádí, že tento přístup prakticky ignoruje jakoukoliv hierarchii v rámci actor-network, což podle nich umožňuje lépe a rovnocenně poznat všechny prvky a vztahy. Rozkrytí jednotlivých vztahů potom určitou hierarchii přirozeně ukáže.

V praxi byla actor-network teorie využita v technických, sociálních i socio-technických vědeckých oborech. Za její hlavní přínos bývá označován právě její přesah a důraz na rovnocennost živých a neživých, nebo technologických a přírodních elementů. V geografii přispěla k propojenému a současnému zkoumání globálních a lokálních vztahů, nebo k širšímu studiu sítí (Gregory a kol., 2000, Murdoch, 2000).

Aplikujeme-li tento přístup na problémy, kterými se v této práci zabývám, lze například říci, že zboží, které si denně kupujeme, nás, spotřebitele, spojuje mimo jiné s lidmi, kteří jej vyrobili. Dle actor-network teorie nejde pouze o propojení producenta se spotřebitelem (přičemž oba jsou stejně důležití jako zboží, suroviny, nebo stroje), ale „naše“ a „jejich“ identita je v podstatě konstituována prostřednictvím těchto a dalších vazeb. Spotřebitelé, stejně jako instituce, zákony, výrobní technologie, přírodní a sociální prostředí a mnoho dalších prvků se podílí na tom, jakým způsobem žijí ti, kdo naše zboží vyrábí. Stejně je to ale například i s přírodním prostředím, kterého se výroba zboží týká.

2.6. Metodika práce

Cílem této práce je kriticky zhodnotit aktivity GOS, které mají ambici řešit vybrané důsledky ekonomické globalizace – praktiky korporací, či jejich dodavatelů v rozvojových zemích. Toto hodnocení provádím na příkladu české kampaně Byznys a lidská práva. Před vlastní empirickou prací jsem v teoretické rovině diskutovala negativní důsledky ekonomické globalizace a mechanismy na jejich zmírňování. V souvislosti s tím jsem představila obecněji proces formování GOS, její příležitosti a rizika.

Pro osvětlení dané tematiky bylo třeba propojit několik oblastí studia a zamyslet se nad několika společenskovědními koncepty, případně z nich vybrat myšlenky, které s tématem souvisí. Nová propojení teorií s případy studovanými v této práci mohou

přispět k objevení nových souvislostí, které jsou potenciálním přínosem jak pro koncept, tak pro problematiku samotnou.

Nyní představím metodiku vlastní empirické práce. Jejím jádrem je kvalitativní výzkum případové studie české kampaně Byznys a lidská práva v národních i mezinárodních souvislostech. Této studii však předchází nezbytné, převážně deskriptivní představení GOS ve světě a v Česku, tedy jakési zarámování studovaných aktivit, které představuje extenzivní část výzkumu. Na základě převzatých dat i vlastních informací se zde stručně zabývám dosavadním vývojem a pokusy o kvantitativní měření GOS.

V kapitole věnující se českým aktérům, kteří se vymezují proti problémům, které studuji, uvádím přehled aktuálních kampaní k tomuto tématu, tedy oblast, ze které jsem vybírala samotnou případovou studii. Jako zdroj informací jsem využila oficiální internetové stránky organizací zapojených do kampaně. Stránky jsou zpravidla obsáhlé a aktuální, neboť slouží jako hlavní prostředek, pomocí kterého organizace prezentují sebe i svoji činnost veřejnosti.

Kampaň Byznys a lidská práva jsem si zvolila na základě předchozího studia aktivit GOS, které se zabývají problémy ekonomické globalizace v Česku. Vyhodnotila jsem ji jako nejkomplexnější, co do diskutovaných problémů i navrhovaných řešení. Organizace do kampaně zapojené jsou do velké míry rozdílné a právě tematika Byznysu a lidských práv představuje průnik jejich zájmů.

Výzkumnou část práce tvoří kvalitativní analýza kampaně, kde se zaměřuji podrobně na strategie, vztahy a postupy zapojených organizací s ohledem na souvislosti a vazby vnější. Jako metodická příprava mi posloužila publikace *An Introduction to Qualitative Research* (Flick, 2006). V první fázi výzkumu jsem shromažďovala dostupné informace o kampani i o organizacích samotných. Analyzovala jsem nejvíce opět internetové stránky kampaně, které v rámci vlastních stránek provozují odděleně česká Amnesty International i Ekologický právní servis a také tištěné propagační materiály určené veřejnosti. Pro zasazení kampaně do evropské sítě aktivit byly prostudovány i dostupné materiály zveřejňované na stránkách Evropské koalice pro odpovědnost korporací (ECCJ). Z dalších zdrojů jsem využila publikaci Lucie Kuldové (2010) *Společenská odpovědnost firem*, kde se autorka kampani krátce věnuje. Zabývala jsem se i zprávám ve sdělovacích prostředcích o poškozujícím chování korporací v rozvojových zemích. Z tohoto prvotního průzkumu vyplynuly některé další významné vazby zapojených organizací, které nesouvisely s kampaní, ale taktéž vyžadovaly pozornost.

Na základě získaných informací a hlavně s dalšími otázkami, které zůstaly nezodpovězeny, jsem přistoupila k druhé fázi výzkumu. Oslovila jsem všechny tři partnerské organizace a požádala je o poskytnutí potřebných informací prostřednictvím

osobního rozhovoru se zástupci kampaně. Nutno říci, že jejich reakce byly nanejvýše vstřícné, oslovení souhlasili s rozhovory i se zaznamenáváním na diktafon a pro samotnou realizaci rozhovorů mi poskytli dostatečný časový prostor a k samotnému tématu vyčerpávající informace.

Vzhledem k charakteru potřebných informací jsem zvolila metodu expertních polo-strukturovaných rozhovorů. Zajímalo mne expertní pohled na problém z úhlu organizátorů kampaně, způsob jejího vzniku s důrazem na vnitřní vztahy mezi aktéry. Neméně mě zajímaly ale i vztahy vnější, čili, ty, které hrály významnou roli v rámci tohoto tématu. Zjišťovala jsem rovněž způsob spojení české kampaně s její celoevropskou verzí. Dále byla potom předmětem rozhovoru spolehlivost a původ ilustračních případů, tedy opět určité vnější vztahy, tentokrát až globálního charakteru a diskuze určitých sporných otázek k této tematice. Ptala jsem se rovněž na strategie a hlavní skupiny, na které je kampaň cílena a na velmi důležitý aspekt zdrojů financování těchto aktivit.

Flick (2006) uvádí jako hlavní cíl metody expertních polo-strukturovaných rozhovorů získání určité subjektivní teorie dotazovaného na dané téma, přičemž výzkumníka by neměla zajímat tolik samotná osobnost, nýbrž její kapacity, specializace a zkušenosti.

Jako první jsem oslovila české pracoviště Amnesty International, neboť se jedná o organizaci, která kampaň u nás iniciovala. Dotazovanou byla jedna z koordinátorek kampaně. Poté jsem se sešla se zástupcem Ekologického právního servisu (EPS). Tato nevládní nezisková organizace je zároveň jediným českým zástupcem v ECCJ. Rozhovor jsem měla možnost realizovat s právníkem EPS, který se přímo věnuje práci pro tuto evropskou koalici, což byla vhodná příležitost pro zorientování se v mezinárodních vztazích kampaně Byznys a lidská práva a jejích aktérů. Společnost Na Zemi byla oslovena jako třetí, neboť jsem z předešlého výzkumu věděla, že je s aktivitami kampaně spojena doposud nejvolněji. Zároveň jsem však znala několik jejích vlastních obdobně zaměřených kampaní a chtěla poznat i tyto sítě aktivit, neboť samotnou kampaň a její souvislosti u nás, dle mého názoru významně ovlivňují. Sešla jsem se současně se dvěma koordinátorkami ze sekce kampaní.

Z realizovaných rozhovorů jsem tedy získala tři subjektivní náhledy na problémy byznysu a lidských práv a možnostech řešení. Jejich pojetím při tom byla ona konkrétní kampaň. Každý získaný náhled na problematiku reflektuje odlišné expertní zaměření dotazovaných a jejich organizace a odkrývá charakter vzájemných vztahů. Zároveň z rozhovoru vyplývají podstatné vnější vazby.

3. Byznys a lidská práva: analýza kampaně

Cílem této kapitoly je na konkrétních případech ukázat, jakou roli může hrát systematický rozvoj globální občanské společnosti v rámci globalizačních procesů, resp. jak může přispívat ke zmírňování jejich negativních důsledků. V rámci kvalitativního výzkumu nelze postihnout celou šíři GOS, jak byla představena v kapitole 1.2. Takový cíl by znemožnil získání konkrétních detailních informací o vnitřních i vnějších vztazích aktérů a o jejich aktivitách, jež mají vést k vytyčeným cílům. Zaměřuji se proto konkrétně na aktivity GOS zabývající se problémy poškozujícího chování firem, špatných nebo škodlivých pracovních podmínek lidí v rozvojových zemích. V obecné rovině jsem se těmto problémům a jejich příčinám věnovala v úvodní části práce (kap. 1.1.1). V následující případové studii se pokusím přiblížit, jaký může mít GOS vliv na zmírňování těchto problémů.

Jádrem výzkumu je případová studie české kampaně Byznys a lidská práva v národních, evropských a globálních souvislostech, která má v detailu demonstrovat, jak, proč a s jakými cíli fungují aktéři GOS. U vzniku této kampaně stály české nevládní neziskové organizace, které se již těmito problémy určitým způsobem dříve zabývaly. Zároveň je kampaň Byznys a lidská práva zapojena do celoevropských aktivit a některé z jejích hlavních cílů jsou vztaženy k rozhodovacím procesům na úrovni EU. Tok informací o problémech, na které kampaň reaguje, a navrhovaná protipatření mají potom charakter globální.

3.1. Globální občanská společnost v Česku zabývající se ekonomickou globalizací

Dříve než přistoupím k samotné kampani Byznys a lidská práva, představím v obecnější rovině ostatní aktéry GOS, kteří se v Česku věnují problémům ekonomické globalizace. Tato skupina zároveň tvoří rámec, ze kterého jsem vybírala případovou studii, kampaň Byznys a lidská práva. Aktuální kampaně, iniciativy, nebo programy, které shrnuje tabulka 5, jsou organizovány jednou, nebo více českými nevládními neziskovými organizacemi, či jejich koalicemi. Cílem této kapitoly ani této práce není představení celé GOS v Česku, která je mnohem rozmanitější a širší, než několik kampaní

a organizací, které zde zmiňuji. Uvádím pouze ty aktuální aktivity, které se přímo věnují ekonomické globalizaci, upozorňují na její negativa projevující se v rozvojových zemích a usilují o jejich zmírnění. Zmapování aktivit celé GOS v Česku a jejich úspěšnosti může být námětem pro další výzkum.

Tabulka 5: Aktuální kampaně a iniciativy českých aktérů GOS zabývajících se negativními důsledky ekonomické globalizace

Kampaň / Iniciativa / Projekt	Jméno hlavní organizace	O co usilují	Způsob
Byznys a lidská práva	Amnesty International, Ekologický právní servis, Na Zemi	regulace právní odpovědnosti firem na úrovni EU	lobbying, osvěta
Česko proti chudobě	koalice českých NGO*	10 požadavků**	vzdělávání, osvěta, medializace témat, lobbying
Fairtradová města	Na Zemi, Asociace pro fair trade, Ekumenická akademie	podpora a rozvoj konceptu fair trade	osvěta fair trade, prodej fair trade produktů v tomto městě
Stop dětské práci - je lepší chodit do školy	Člověk v Tísni	boj proti práci dětí, jež brání jejich vzdělávání	osvěta, lobbying
Ušili to na nás	Na Zemi	lepší pracovní podmínky při výrobě oblečení	osvěta, tlak na firmy
Víte, s čím si hrajete?	Na Zemi	lepší pracovní podmínky při výrobě hraček	osvěta, tlak na firmy
Za férové banány	Na Zemi	lepší podmínky při produkci banánů	osvěta, tlak na maloobchodní řetězce, lobbying
Podpora fair trade produktů	Na Zemi, Ekumenická akademie, Excellent Plzeň, Fairtrade, Fair Trade Centrum, Jeden svět	podpora a rozvoj konceptu fair trade	osvěta fair trade, prodej fair trade produktů
Pražský institut pro globální politiku	Glopolis	kritický přístup ke globalizaci	analýzy, publikace, workshopy, konference

*Kompletní seznam organizací je dostupný na: <http://www.ceskoprotichudobe.cz/?id=39-organizace-v-kampani>

**Požadavky kampaně jsou dostupné na: <http://www.ceskoprotichudobe.cz/?id=19-pozadavky-kampane>

Zdroj: Amnesty International, 2001, Byznys a lidská práva, 2011, Česko proti chudobě 2011, 2011b, Fairtradová města, 2011, Glopolis 2011, Stop dětské práci 2011, Na Zemi 2011

Nevládní neziskové organizace, které primárně poukazují na tyto problémy, zároveň často nabízejí alternativní způsoby obchodu a produkce. Jedná se zejména o certifikované produkty *fair trade*, produkty ekologického zemědělství apod., které spotřebitelům dávají záruku, že dané zboží bylo vyrobeno způsobem, který byl šetrný k přírodě a/nebo k samotným výrobcům. Kampaně jsou cíleny v první řadě na spotřebitele, které vyzývají k odpovědnému chování. Zpravidla vznikly po vzoru západních, poměrně úspěšných iniciativ, se kterými těsně spolupracují. Jak ukazuje případová studie v následující kapitole, vznikají i kampaně usilující o systémové legislativní změny a společensky odpovědné chování samotných firem. Různé cílové skupiny, producenti, spotřebitelé i tvůrci legislativního systému spolu ale úzce souvisí a jedna na druhé závisí. Považuji proto za správné cílit kampaně a iniciativy na všechny složky globálních produkčních sítí.

V rámci kategorie nevládních neziskových organizací, které se zabývají podporou konceptu *fair trade* a prodejem *fair trade* výrobků, bych ráda upozornila na aktivity organizace Na Zemi²⁰. Mimo prodej a podporu *fair trade* totiž organizuje zároveň vzdělávací programy a také několik evropských projektů, které upozorňují na špatné pracovní podmínky dělníků na plantážích, či v továrnách nadnárodních společností v rozvojových zemích. Jak sami zástupci této organizace uvádí, jejich záměrem je prosazovat nejen *fair trade* jakožto produkci zboží s certifikací a s příslibem spravedlivější a čistější vyrobeného zboží, ale především *fair trade* v širším pojetí, jako spravedlivý obchod pro všechny a ve všech jeho aspektech. Jejich aktivity se proto týkají zároveň témat odpovědné spotřeby i společenské odpovědnosti firem v rámci běžného konvenčního mezinárodního obchodu. Například kampaň „*Ušili to na nás*“ poukazuje na pracovní podmínky dělníků v asijských továrnách na oblečení, kampaň „*Víte, s čím si hrajete?*“ zase upozorňuje na okolnosti při výrobě hraček. V rámci obou kampaní organizace Na Zemi usiluje o zlepšení podmínek pomocí „lobbingových aktivit, komunikace s firmami, osvětou veřejnosti a medializací tématu odpovědné spotřeby“ (Na Zemi, 2011). Na těchto tématech spolupracuje se čtyřmi nevládními organizacemi z Evropy a jejich partnery jsou i organizace z Číny a Hongkongu. Toto partnerství je z hlediska celé kampaně bezesporu velmi přínosné, neboť živá účast lidí, kteří daným problémům ve své zemi přímo čelí, zajímá více veřejnost i média a zmíněné problémy ještě více přibližuje. V neposlední řadě přináší zpravidla kvalitní a důvěryhodné případové studie, o které se celá kampaň může opřít. Dle Desai, Said (2001, s. 62-63) se jedná o jeden z důležitých rysů úspěšné kampaně, které autoři

---

²⁰ Dříve se tato organizace jmenovala Společnost pro Fair Trade. K přejmenování na společnost Na Zemi došlo v dubnu 2011.

vyvozují z aktivit z části úspěšné a velmi rozsáhlé globální kampaně za odpuštění nesplacitelných dluhů nejchudším zemím²¹, Jubilee 2000 (viz rámeček níže).

Rámeček 2: Doporučení pro realizaci kampaní po vzoru Jubilee 2000

- Důkladné prostudování problému, nalezení silných argumentů.
- Vytvoření koalice odlišných aktérů s jasným rozdělením funkcí a stanovením termínů. Centrální koordinační skupinu by měli tvořit zástupci různých skupin.
- Využití aktuálních témat, nebo událostí, které se k problému nějak pojí, přičemž každý souvislostem musí rozumět.
- Vytvoření jasné a stručné petice k problému, nejen pro sčítání příznivců, ale jako součást širšího procesu.
- Zapojení aktérů z míst identifikace problému (v případě kampaní za změny v rozvojových zemích zapojení aktérů z rozvojových zemí).
- Prezentovat kampaň vytrvale, různým skupinám společnosti, tak, aby tomu každý rozuměl. Stále hledat nové příležitosti.
- Udržovat kampaň atraktivní a zajímavou např. zainteresováním známých osobností, prezentací a oslavou každých dílčích úspěchů.
- Všichni zapojení aktéři by se měli v první řadě soustředit na společné hlavní cíle a posílání kampaně.

Zdroj: Upraveno dle Desai, Said, 2001, s. 62-63

Společnost Na Zemi je jednou ze tří partnerských organizací spolupracujících na kampani Byznys a lidská práva, která je předmětem případové studie v následující kapitole. Dalším partnerem je Ekologický právní servis a Amnesty International Česká republika, jejichž aktivity, pojící se ke studovanému tématu, jsou rovněž detailně rozebrány v následující kapitole.

V rámci veřejných kampaní GOS, hrají neméně důležitou roli i organizace a hnutí, která mají širší, nebo odlišnou oblast zájmu, ale s danými problémy nějakým způsobem souvisí. Jednou z mnoha aktivit přední české nevládní neziskové organizace Člověk v tísni je například kampaň *Stop dětské práci - je lepší chodit do školy*. Organizace se

---

²¹ Přestože k úplnému zrušení nedošlo, autoři považují za velmi úspěšný výsledek to, že se téma dostalo do popředí světové politické agendy. Současně došlo k vytvoření globálního sociálního hnutí věnujícího se tomuto tématu. Dále autoři zdůrazňují posílení důvěry vlád rozvojových zemí (Desai, Said, 2001, s. 62-63).

zaměřuje na humanitární a rozvojovou pomoc, podporu lidských práv, sociální integraci a vzdělávání. Dotýká se současně mnoha komplikovaných problémů, na jejichž vzniku nese svůj podíl i ekonomická globalizace. Zaměstnávání dětí v továrnách nebo na plantážích představuje pro firmy příležitost, jak vyrábět zboží ještě levněji.

Dalším příkladem iniciativy, která se dotýká a upozorňuje na důsledky ekonomické globalizace v rámci rozsáhlejšího souvisejícího problému, je kampaň *Česko proti chudobě*. Jedná se o rozmanitou koalici tvořenou českými nevládními neziskovými organizacemi, které se určitým způsobem podílejí na boji proti chudobě. Kampaň vznikla jako reakce na celosvětovou „Globální výzvu k akci proti chudobě“ (GCAP), která usiluje mimo jiné o splnění tzv. Rozvojových cílů tisíciletí (MDGs) a snížení chudoby ve světě na polovinu do roku 2015. Česká kampaň mimo to vydala seznam deseti požadavků, o které zapojené organizace usilují²².

Charakterem svých činností se od zmíněných nevládních neziskových organizací odlišuje Glopolis - „Pražský institut pro globální politiku“, který se zaměřuje především na odborné analýzy ekonomické globalizace. Jeho cílem je „napomoci důkladnějšímu pochopení rozhodovacích procesů a podpora kritického přístupu ke globalizaci v médiích, občanské společnosti a na české politické scéně“, upozorňuje tedy především na její negativa, nebo hrozby (Glopolis, 2011). Aktivita Glopolisu jsou směřovány především k odborné veřejnosti a také k vládnoucím elitám, kterým poskytují kvalitní zdroj informací v podobě analytických publikací, workshopů, nebo konferencí.

---

²² Ze seznamu deseti požadavků se týkají současného fungování světové ekonomiky především požadavky č. 6 a 8. 6 – Požadavek č. 6 – „Zajistit spravedlivá a transparentní pravidla mezinárodního obchodu a jejich naplňování v politice vlád a mezinárodních institucí tak, aby jednostranně neznevýhodňovala bohaté země.“ Požadavek č. 8 – „Zvyšovat společenskou odpovědnost nadnárodních firem v oblasti lidských práv, ochrany životního prostředí a místního rozvoje“ (Česko proti chudobě, 2011).

3.2. Kampaň Byznys a lidská práva

3.2.1. Zdůvodnění výběru případové studie

Na kampani Byznys a lidská práva v Česku spolupracují tři nevládní neziskové organizace, Amnesty International Česká republika, Ekologický právní servis a Společnost Na Zemi. *Cílem kampaně je podpořit firmy v odpovědném chování a zabránit jim v porušování lidských práv* (Amnesty International, 2010). Jako případovou studii jsem ji zvolila zejména proto, že se věnuje problémům poškozujícího chování firem a jejich dodavatelů v rozvojových zemích a navrhuje jejich řešení. Čili z celé širé témat, kterými se GOS zabývá, zde dochází k zúžení a zacílení na konkrétní téma. Jako zvolenou cestu aktéři realizují několik různých aktivit, jež mají vést společně ke změně struktur, či mocenských vztahů. Kampaň sdružuje tři odlišné typy aktérů GOS, kteří se do jisté míry soustředí na odlišné druhy aktivit. Lze zde tedy dobře demonstrovat vznik sítě různých aktérů GOS, jak na národní, tak mezinárodní úrovni. V neposlední řadě hrála ve výběru velkou roli skutečnost, že se jedná o případ z dobře známého českého prostředí, které představuje lepší možnosti pro využití metod kvalitativní analýzy.

Jde do určité míry o obecné představení problémů způsobovaných nadnárodními společnostmi české veřejnosti, podložené dříve odhalenými alarmujícími případy. Forma celé kampaně, její cíle a opatření však rozhodně nejsou pouhou reakcí, neboť navrhuje a usilují především o doporučení pro české firmy a zároveň legislativní změny na úrovni EU, které by měly dalšímu poškozujícímu chování firem zabránit. Jedná se tedy o druh kampaně, která usiluje o systémové změny, které mají řešit závažné problémy nelegálního, nebezpečného, nebo poškozujícího chování firem v rozvojových zemích. Čeští aktéři společně vytváří určitou síť, která ale přesahuje národní hranice, neboť je jednou ze součástí sítě evropské kampaně Rights for People, Rules for Business, kterou organizuje Evropská koalice pro odpovědnost korporací (ECCJ), (viz rámeček 3). Kampaň by se dala do češtiny přeložit jako Práva lidem, pravidla pro byznys. Zároveň má každá z organizací své vlastní vazby nadnárodního, nebo globálního charakteru, které vlastní kampaň ovlivňují. Tyto vazby umožňují především tok informací v podobě případových studií problémů, šetření, výzkumů, informačních materiálů, ale i manuálů a školení, či doporučení. Zároveň tyto, nebo jiné vazby slouží pro tok financí potřebných na konkrétní aktivity.

Rámeček 3: Evropská koalice pro odpovědnost korporací (ECCJ)

ECCJ vznikla roku 2005 s cílem zlepšit spolupráci evropských iniciativ prosazujících odpovědnost korporací a artikulovat vlastní konkrétní cíle a požadavky. Především se zaměřuje na zvyšování povědomí veřejnosti o roli EU při regulaci korporací v rámci i mimo její území.

V současnosti koalice zastřešuje více než 250 organizací občanské společnosti z patnácti evropských zemí a organizace evropské a mezinárodní. Česko zde reprezentuje nevládní nezisková organizace Ekologický právní servis, která je zároveň členem výkonného výboru. Vlastní sekretariát koalice má převážně koordinační funkci a je tvořen kanceláří v Bruselu a jedním zaměstnancem.

Zdroj: ECCJ, 2011

3.2.2. Představení partnerských organizací

Organizace Amnesty International (AI) je známým mezinárodním aktérem GOS, který svou pozornost soustřeďuje primárně na jakékoliv případy porušování lidských práv ve světě. Různých příčin porušování lidských práv přitom může být velmi mnoho. Porušováním ekonomických a sociálních práv spojených s ekonomickou globalizací se AI zabývá relativně krátce. Jedna z koordinátorek kampaně uvádí, že *AI poukazuje na fakt, že i chudoba může být důsledkem porušování lidských práv. Není to jen čistě ekonomický problém. Lidé, kterých se tento problém týká, nemají možnost spolurozhodovat o svém životě, nebo se domáhat nápravy. AI poukazuje na tyto problémy v rámci globální kampaně Demand Dignity, v rámci které vznikla i česká kampaň Byznys a lidská práva* (Rozhovor č. 1). Kancelář AI na mezinárodní úrovni je zároveň členem již zmíněné Evropské koalice pro odpovědnost korporací (ECCJ). Toto téma proto není v rámci globální agendy AI nijak okrajové.

V zemích, kde působí, představuje AI svoji společnou globální agendu, při konání jednotlivých akcí, nebo organizací kampaní na národní úrovni je částečně autonomní. Finanční zdroje však získává na konkrétní projekty, jejich výběr proto musí být v určitém souladu se směřováním mezinárodní AI. Zástupkyně z pražské kanceláře AI uvedla: *„Ve strategii na loňský a letošní rok byla kampaň Byznys a lidská práva stanovená jako hlavní kampaň, tudíž na ni byly přiděleny prostředky z rozpočtu, který pochází částečně z členských příspěvků a darů soukromých osob a částečně z mezinárodního sekretariátu Amnesty z Londýna. Potom z bohatších sekcí*

(např. ze švédské sekce), které jsou ochotny podporovat projekty z chudších sekcí. AI nemůže přijímat státní granty, nebo jakékoliv příspěvky od firem“ (Rozhovor č. 1).

Vedle finančních zdrojů spojují českou kancelář s jinými sekcemi AI nebo s mezinárodním sekretariátem důležité sdílené informace, znalosti, či dovednosti, které jsou hodnotné při realizaci jakýchkoli projektů. Velmi významné jsou pro práci s veřejností případové studie, jakožto konkrétní důkazy problémů, které se AI snaží řešit. „*V rámci kampaně Byznys a lidská práva,*“ uvádí koordinátorka kampaně, „*se snažíme vysvětlit veřejnosti, že poškozující chování korporací je problém a v čem ten problém spočívá. A konkrétní případy používáme spíše pro ilustraci. Jsou to ale případy, které jsou mapovány, ověřovány, průběžně sledovány AI. I proto je pro nás většinou mnohem snadnější odkazovat se na případy, na které máme vlastní zprávy.*“ (Rozhovor č. 1) AI se kupříkladu dlouhodobě zabývá problémy devastace životního prostředí způsobenými těžbou ropy v deltě Nigeru, kde působí společnost Shell. Studie z oblasti zpracovatelského průmyslu však AI přebírá. „*Zatím bohužel Amnesty v posledních letech nedělala reporty na odvětví, která jsou možná přitažlivější pro české publikum, třeba textilní průmysl v Číně, Bangladéši a tak. To je z praktických důvodů, neboť je velmi problematické pro výzkumníky Amnesty pohybovat se v Číně a dostat se na ta konkrétní místa. Nejpodrobnější a spolehlivé informace pocházejí od tamních organizací. Odkazujeme na ně, protože nám nic jiného nezbyvá.*“ (Rozhovor č. 1)

Spolupráce české AI s mezinárodním sekretariátem i s jinými národními sekcemi je v porovnání se vztahy s jinými nevládními neziskovými organizacemi poměrně těsná. Jedná se o globální síť, kterou tvoří mezinárodní sekretariát AI a více než 80 kanceláří v různých zemích světa, propojených tokem znalostí a informací a finančních zdrojů (Amnesty International, 2011). Globální rozměr a rozsah této organizace a určitá společná globální agenda má bezesporu své výhody, jako například sdílené informace nebo přístup k určitým zdrojům. Na druhou stranu totéž může skýtat i konkrétní omezení ve výběru témat, či aktivit.

Ekologický právní servis (EPS) je na rozdíl od AI místním aktérem GOS. Jedná se o organizaci, jež „*hájí práva občanů a životního prostředí, snaží se ovlivňovat legislativu, právnickou komunitu a studenty k ochraně veřejných zájmů, zejména životního prostředí a lidských práv*“ (EPS, 2011, <http://www.eps.cz/cz2021333/o-eps/>). EPS je jakožto nevládní nezisková organizace zabývající se dodržováním práv veřejných zájmů jednou z největších svého druhu v Evropě. Své aktivity dělí do několika programů, přičemž kampaň Byznys a lidská práva je realizována v rámci

programu GARDE²³, který se zabývá problematikou nadnárodních korporací. EPS je do jisté míry specifickou organizací v tom, že se zabývá zpravidla konkrétními případy, kauzami na expertní úrovni. Zpravidla se jedná o případy protiprávního chování korporací na území Česka. Mezi jejich nejznámější případy patří například kauza automobilové společnosti Hyundai v Nošovicích, nebo Mexické společnosti Nemak v Havrani u Mostu.

Jak uvádí zástupce EPS, na základě zkušeností z mnoha předešlých kauz z českého prostředí viděli závažný systémový problém, o jehož řešení se rozhodli usilovat. *„Podstatná rozhodnutí se nedělají demokraticky a často vedou k porušování práva a vznikají mezi korporací a státem, kdy korporace svým mocenským vlivem korumpuje stát. Ať už je to formou úplatku, nebo tím, že nabízí státu investici, ve které vidí politici politický kapitál, případně to považují za politickou prioritu a potom vychází dané společnosti vstříc. To, co se děje u nás, v České republice, v souvislosti s kauzami přímých zahraničních investic jako je ArcelorMittal, jako byl Nemak, případně Hyundai je vlastně obrazem toho, co se děje v rozvojových zemích. Pouze jednotlivá opatření, kterými by se to dalo zlepšit, nejsou stejná, resp. situace s rozvojovými zeměmi je o to komplexnější, že je často nemožné je řešit na úrovni té dané země.“* (Rozhovor č. 2)

Se záměrem usilovat o změnu zákonů se připojil EPS v roce 2006 do formující se evropské koalice nevládních neziskových organizací národního i nadnárodního charakteru ECCJ, která usiluje o spravedlnost korporací. Právě evropskou úroveň považoval EPS pro potřebné změny za nejvhodnější. Zde jakožto jediná nevládní nezisková organizace právníků a člen výkonného výboru, vyvinuli návrh potřebných právních změn, které prezentovali Evropskému parlamentu.

„Jako jednu z činností, kterou se koalice rozhodla dělat, byla kampaň na úrovni národních států, která simultánně probíhá asi v deseti zemích v Evropě. Jejím cílem je seznámit, nebo přesvědčit národní vlády jednotlivých členských států EU o tom, co by v této oblasti měly dělat a proč je podstatné jednat. Když EPS plánoval tuto kampaň, tak je oslovila Amnesty International Česká republika a Společnost pro Fair Trade, které plánovaly své vlastní kampaně na toto téma bez nějaké silnější vazby na Evropskou koalici a na dané procesy.“ (Rozhovor 2). EPS se tedy rozhodl zapojit do aktivit na evropské i národní úrovni, ačkoli ve své podstatě není organizace zaměřená přímo na osvětu a realizaci kampaní.

---

²³ Název je odvozen z anglického „Global Alliance for Responsibility, Democracy and Equity“.

Ze studia jejich kampaňových materiálů i z expertního rozhovoru vyplynulo, že EPS je velmi aktivním členem ECCJ. I z české kampaně Byznys a lidská práva v jejich podání vyplývá, že vazby na ostatní členy koalice a jejich informace nebo know-how jsou těsné. Jakožto expertní organizace zabývající se právem, nemá EPS vlastní poznatky nebo případové studie poškozujícího chování korporací z rozvojových zemí. Tyto, pro kampaň důležité informace, přebírá od jiných členů ECCJ. *„Celá řada organizací, které jsou v Evropské koalici, má přímé kontakty na organizace z rozvojových zemí, které mapují případy, které se týkají jejich okolí. Celá řada těchto případů byla zpracována do podoby případových studií. V rámci kampaně ECCJ jsme zpracovali i nové studie. Součástí toho našeho projektu jsou i tři organizace z rozvojových zemí a jejich zapojení je přesně takové, že měli zpracovat případovou studii mapující věc, které se věnují a která má vazbu na evropské korporace. Zároveň se organizovaly takové průzkumné mise do těch zemí. Jednak pro novináře, jednak pro politiky, pro nevládky, kde mají možnost se přímo dostat do styku s tím problémem, vidět ho na vlastní oči, mluvit s místními lidmi.“* (Rozhovor č. 2).

Jestliže v případě AI plynou prostřednictvím jejich sítí vedle informací i finance a to z globální úrovně, nebo od silnějších sekcí k „chudším“, v rámci ECCJ je mechanismus jiný. Zapojené organizace svou činností, nebo určitými příspěvky umožňují fungování ECCJ. Na druhou stranu EPS se může spoluprací v rámci ECCJ ucházet o velké projekty atraktivní pro významné dárce. K otázce financování aktivit v rámci kampaně Byznys a lidská práva zástupce EPS uvádí: *„Tato činnost nemá jediný zdroj financování. Tím, že jsme ji začali rozvíjet od roku 2007, jsme do toho ze začátku investovali vlastní prostředky, nějakou rezervu, kterou jsme měli. Postupem času se nám podařilo najít donory, kteří tento projekt začali podporovat. Jednak to byly soukromé nadace, které pochází z anglosaského světa, a konkrétně kampaň zaměřená na osvětu na národní úrovni, byla financována z evropského rozpočtu, konkrétně z agentury EuropAid.“* (Rozhovor č. 2)

Na základě předchozího vymezení GOS se stal EPS jejím aktérem mimo jiné tím, že se začal zabývat širšími souvislostmi a systémovými příčinami poškozujícího chování korporací, tj. z globálního hlediska a napojil se na evropskou, potažmo globální síť aktivit GOS. Mimo tyto vazby je organizace zapojena do jiných sítí prostřednictvím dalších členství (viz rámeček č. 4). Oproti AI je EPS samostatnou nevládní neziskovou organizací, která se autonomně rozhoduje o vlastním směřování, o tom, se kterými organizacemi a jak bude spolupracovat.

Rámeček 4: Uskupení, kterých je EPS členem

- mezinárodní síť environmentálních právníků E-LAW (Environmental Law Alliance Worldwide)
- EEB (European Environmental Bureau)
- Asociace českých nevládních ekologických organizací Zelený kruh
- mezinárodní síť organizací OECD Watch
- mezinárodní síť Justice & Environment (J&E)
- zastupujícím členem České republiky v ECCJ

Zdroj: EPS, 2011

Třetí partnerskou organizací v kampani Byznys a lidská práva je společnost Na Zemi (NZ). Jedná se stejně jako u EPS o místní nevládní neziskovou organizaci, která vznikla v Česku za účelem propagace fair trade, avšak ne jenom jako alternativní formy obchodu, ale propagace fair trade jako spravedlivějšího konvenčního obchodu. Aktivita NZ, především kampaně za zlepšení pracovních podmínek v rozvojových zemích, byly blíže představeny v kapitole 3.1. Jedná se od počátku o globální problém, jehož řešení přirozeně vyžaduje globální spolupráci a vytváří síť globální občanské společnosti.

Jestliže se předchozí dvě organizace vedle tématu byznysu a lidských práv zabývají i tématy odlišnými, NZ se byznysu a lidským právům v rozvojových zemích věnuje v podstatě v celé šíři svých aktivit. Proto ji také na začátku roku 2010 oslovili zástupci AI a EPS s nabídkou spolupráce na kampani, kterou v té době již připravovali. NZ se rozhodla zapojit a podporovat kampaň Byznys a lidská práva v rámci aktivit k vlastním kampaním, se kterými se problematika v podstatě shoduje. Zástupkyně NZ a spolková koordinátorka kampaně „Víte, s čím si hrajete“ uvádí: *„V momentě, kdy máme pocit, že je kampaň s některou naší akcí kompatibilní, bereme tam i materiály a petici ke kampani Byznys a lidská práva.“* (Rozhovor č. 3)

Tím, že NZ neorganizuje žádné vlastní samostatné aktivity ke kampani, pouze ji připojuje ke kampaním vlastním, nepotřebuje ani žádný samostatný zdroj financování. *„Potřebné náklady byly financovány z různých projektových aktivit, se kterými se téma kryje a které NZ má. Jedná se o tříleté evropské projekty, které jsou mezinárodní, to znamená, že se jich musí účastnit minimálně tři různé země EU, kdy jedna organizace je vedoucí, ta za projekt zodpovídá a podává společnou žádost na EuropeAid. Společně také organizace komunikují o jednotlivých aktivitách v rámci projektu a o rozpočtu. Evropská komise, resp. EuropeAid financuje 75 % rozpočtu, další zdroje na spolufinancování si jednotlivé organizace dohledávají, ale většinou je to Ministerstvo zahraničních věcí.“* (Rozhovor č. 3) NZ zveřejňuje ve svých výročních zprávách hlavní dárce a celkové částky v součtu na všechny své aktivity (viz tabulka 6)

Tabulka 6: Hlavní zdroje financí Společnosti pro Fair Trade v roce 2009

Název	Výše daru (tis. Kč)
Evropská komise	4130
Ministerstvo zahraničních věcí – Program české zahraniční spolupráce	2609
Magistrát města Brna	28
Open Society Fund	47
Mgr. Ladislava Jasanská, advokátka	20
Drobní dárci (méně než 10 000 Kč)	47

Zdroj: Společnost pro Fair Trade, 2010

Ačkoli jsou vlastní aktivity pro NZ primární, nedá se říci, že by měla v kampani Byznys a lidská práva nějakou méně důležitou roli. Organizace velmi intenzivně pracuje na přiblížení problému mezinárodního obchodu a ekonomické globalizace české veřejnosti. Tu se snaží oslovit například tím, že poukazuje na praktiky konkrétních firem, které vyrábějí své zboží v rozvojových zemích a prodávají je v Česku. Vedle odpovědnosti korporací v rámci svých kampaní zdůrazňuje i témata odpovědné spotřeby. Tyto kampaně pořádá NZ v rámci již zmíněných evropských projektů ve spolupráci s evropskými organizacemi, z nichž jedna, nebo více, má kontakty na partnery z producentských zemí. Zástupkyně NZ zabývající se outdoorovým průmyslem uvádí: *„Můžou to být různé subjekty, od jednotlivých lidí, přes odbory, neziskovky. Funguje to tak, že chceme zjistit jaká je situace v nějaké konkrétní oblasti, například pracovní podmínky při výrobě outdoorového oblečení ve Vietnamu a oslovíme, nebo hledáme vhodný kontakt. Potom mu zadáme konkrétně, co potřebujeme zjistit - to je jeden způsob. Ve druhém případě nás sama osloví nějaká organizace z té producentské země s aktuálním problémem z konkrétní továrny. Potom se snažíme my tady zatlačit formou urgentních apelů na firmu, která tam vyrábí. O organizacích víme prostřednictvím našich vazeb i vazeb ostatních partnerů, z nichž někteří jsou členy evropské platformy Clean Clothes Campaign, která má obrovskou síť kontaktů po světě.“* (Rozhovor č. 3).

3.2.3. Vznik, cíle a strategie kampaně

Počáteční impulz pro vznik kampaně Byznys a lidská práva přišel ze dvou stran. České pracoviště AI se rozhodlo zorganizovat aktivity na toto téma v souladu s globálním směřováním AI v rámci kampaně „Demand Dignity“, která sdružuje vícero rozdílných problémů. Vedle AI o kampani na národní úrovni uvažoval EPS, jakožto člen ECCJ, kde vznikala celoevropská kampaň „Rights for People, Rules for Business“. Tato

kampaň je součástí aktivit ECCJ a jejich cílem je prosazovat odpovědnost korporací prostřednictvím ukotvení v mezinárodním právním rámci. Toho chtějí organizace zapojené v ECCJ docílit zvyšováním povědomí veřejnosti v členských zemích o roli a možnostech EU regulovat chování korporací uvnitř i mimo její hranice (ECCJ, 2011). Důležitou součástí kampaně je celoevropská petice, přičemž nasbírané podpisy mají ukázat politikům národních vlád i evropským představitelům, že veřejnost si přeje změnu zákonů zvyšujících odpovědnost korporací.

AI a EPS se tedy v roce 2010 dohodli na spolupráci na národní kampani Byznys a lidská práva a přizvali ještě třetího partnera, NZ. Na počátku si organizace dohodly společné cíle a vize. Jednotlivé aktivity ke kampani potom organizovaly samostatně, nebo ve spolupráci, podle potřeb. Rozdělení funkcí vyplynulo přirozeně z hlavního zaměření a charakteru té které organizace.

Kampaň má na národní úrovni dvě základní roviny. Jednak organizace chtějí dosáhnout zveřejnění etického kodexu odpovědného podnikání firem, tzv. „*Deset kroků k odpovědnému podnikání*“ (viz příloha č. 1) na oficiálních stránkách ministerstva průmyslu a obchodu (Amnesty International, 2011c). Tohoto chtějí docílit jednak pomocí veřejného sbírání podpisů pod petici (viz rámeček č. 5) a zároveň získanou podporou českých firem operujících v rozvojových zemích.

Rámeček 5: Petice ke kampani Byznys a lidská práva

José Manuel Barroso
Předseda evropské komise
Evropská komise
Rue de la Loi / Wetstraat 200
B-1049 Brusel - Belgie

Martin Kocourek
Ministr průmyslu a obchodu
Ministerstvo průmyslu a obchodu
Na Františku 32
110 15 Praha 1

Jsme přesvědčeni, že by firmy měly předcházet riziku porušování lidských práv. Proto Vás žádáme, aby:

- ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky podpořilo a zveřejnilo **etický kodex odpovědného podnikání**, který by firmy měly dodržovat. Tato pravidla se soustředí zejména na obchod se zeměmi, jejichž úřady tolerují pracovní podmínky porušující lidská práva.
- Česká republika na úrovni EU podpořila požadavek, aby firmy působící v EU byly **právně odpovědné** za veškerou újmu, kterou způsobí kdekoliv na světě lidem a životnímu prostředí. Firmy také musí zveřejňovat přesné informace o svých aktivitách, obětem musí být zajištěn přístup k soudům v EU.

JMÉNO:

PŘÍJMENÍ:

MĚSTO:

EMAIL:

Odesláním podpisu souhlasím se zařazením výše uvedených údajů do databáze Amnesty International (AI) a Ekologického právního servisu (EPS) a jejich využitím pro potřeby AI a EPS až do písemného odvolání (ve smyslu § 4 písm. a) zákona 101/2000 Sbírky o ochraně osobních údajů. AI a EPS se tímto zavazují, že Vaše údaje neposkytnou žádným jiným organizacím nebo firmám s výjimkou předání petice Ministerstvu průmyslu a obchodu a Evropské komisi.

Zdroj: Amnesty International, 2011b

Následně budou tyto podpisy předloženy členům Evropské komise, kteří budou právě v průběhu roku 2011 rozhodovat o změnách zákona o mezinárodním obchodu ovlivňujícím odpovědnost korporací. Načasování kampaně na roky 2010 a 2011 je proto velmi aktuální. Stejně tak je aktuální celé téma problémů s poškozujícím chováním korporací, neboť vedle legislativní regulace se začíná stále více prosazovat implementace programů CSR přímo do výrobních procesů. Kuldová (2011) na konkrétních případech ukazuje, že přední světové značky již takový program mají. Otázkou však je, do jaké míry se opravdu jedná o aplikované postupy a ne pouze o reklamní strategii. Kampaně Byznys a lidská práva mimo jiné poukazuje na potřebu legislativních změn, neboť pouze na odpovědnost korporací se nelze spoléhat.

Volba úrovně EU pro řešení daných problémů je logická hned z několika důvodů. Je to úroveň poměrně vysoká, nadnárodní, ale české nevládní neziskové organizace, zapojené do evropských iniciativ ji mohou oslovit a oslovily. EU představuje velmi významný trh pro jakékoliv světové firmy a potenciální změna zákonů by je pravděpodobně opravdu přiměla ke změnám ve výrobě.

Návrh změn evropských zákonů týkajících se odpovědnosti korporací vypracovali v rámci ECCJ právníci EPS. Jedná se o reformy ve třech oblastech.

1. „Lepší pravidla pro odpovědnost“ – Firmy a jejich zástupci (ředitelé, členové dozorčích rad, členové vyššího managementu atd.) by měli nést právní odpovědnost za činy dané korporace i jejích dceřiných společností, nebo subdodavatelů.
2. „Lepší přístup ke spravedlnosti“ – Oběti porušování lidských práv by měly mít lepší přístup k soudům. Občanské organizace, hájící veřejné zájmy by měly mít právo podat žalobu proti jakékoliv právnické osobě.
3. „Lepší transparentnost“ – Firmy by měly být povinny zveřejňovat subdodavatele, nebo dceřiné firmy, které jsou zapojeny do jejich produkčního řetězce. Stejně tak by měly zveřejňovat rizika a důsledky své činnosti.

(EPS, 2011b)

Cílem aktivit na národní úrovni bylo představení tématu a jeho závažnosti veřejnosti, doprovázené sběrem podpisů do petice, jakožto projevu veřejného souhlasu a získání podpory firem. Akce zaměřené na osvětu si aktéři až na určité výjimky připravovali spíše samostatně. AI oslovovala mladší veřejnost na letních hudebních festivalech, zařadila témata byznysu a lidských práv do svých vzdělávacích programů, v prostředcích pražské hromadné dopravy vyvěsila letáky ke kampani. NZ zase vydává články, tiskové zprávy, pořádá tiskové konference. V prosinci 2010 přijela do Česka zástupkyně hongkongské akademické organizace SACOM, která provádí a zpracovává výzkumné studie mimo jiné v čínských továrnách na hračky. Své výsledky, osobní zážitky a zkušenosti z továren, kde se vyrábí hračky i pro český trh, prezentovala v předvánoční době veřejnosti i médiím. Tato návštěva byla realizována sice prostřednictvím kampaně „Víte, s čím si hrajete?“, ale jelikož obě témata se více než prolínají, na organizaci některých akcí spolupracovala se NZ i AI.

Souběžně s výše zmíněným typem akcí organizace společně (v tomto případě AI a EPS) podnikají lobbingové aktivity, čili organizují schůzky s lidmi, kteří formulují veřejnou politiku. Zde se snaží vysvětlit svůj pohled na to, jak by veřejná politika v této oblasti měla vypadat.

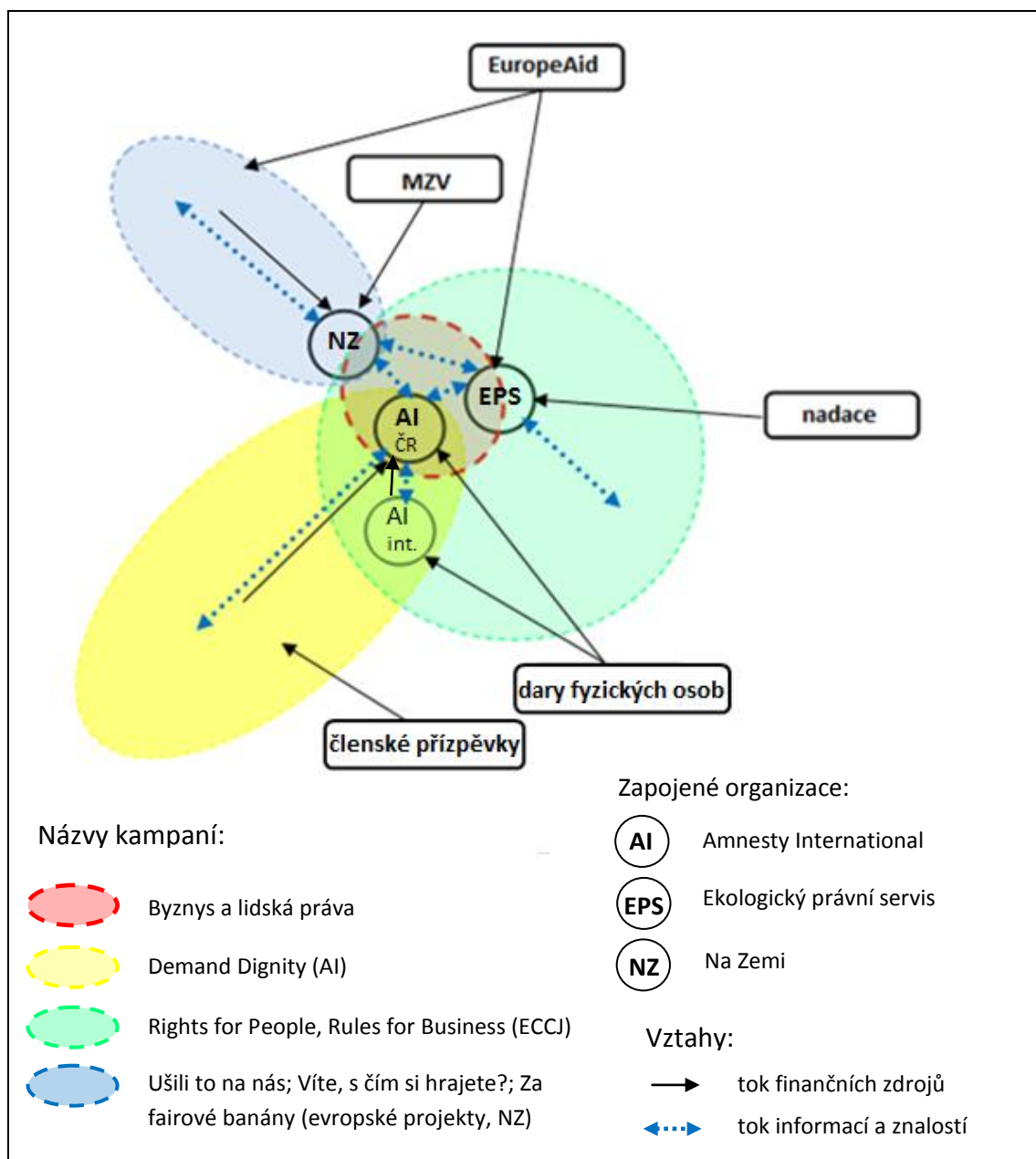
3.2.4. Shrnutí

Organizace AI, EPS a NZ mají odlišné vlastní sítě vztahů, které překračují národní úroveň. Samotný vznik kampaně tyto sítě na národní úrovni propojuje, přičemž každá z organizací může určitým způsobem využívat potenciálu a sítí jiné organizace. Zatímco kampaň bude trvat omezeně dlouho (tj. do té doby, než se petice s nasbíranými podpisy odevzdá uvedeným vládám a Evropský parlament rozhodne, zda a jak bude zákon o odpovědnosti korporací změněn), vytvořené vazby mají dlouhodobější platnost a zvyšují potenciál další spolupráce. Jedná se proto o názorný příklad, jakým způsobem se může konstituovat síť GOS na národní úrovni.

Stejně tak případová studie zachycuje, jakým způsobem dochází k propojování aktérů a sítí mezinárodních. Hranice národních států hrají roli jen do určité míry. Na příkladu dvou místních nevládních neziskových organizací je vidět, že si obě postupem času vybudovaly vazby na mezinárodní partnery, aby posílily vlastní význam, případně se dále rozvíjely. Nejedná se ale v tomto případě o nijak prostorově hierarchický proces, nýbrž spíše o funkční vazby. Tyto vazby vznikají v prostoru tak, jak je to z hlediska řešení daného problému nejvýhodnější. Zde hraje také důležitou roli získání potřebných informací a nezbytných finančních zdrojů. Dochází přitom k určité dělbě práce mezi aktéry občanské společnosti na nadnárodní, či globální úrovni. NZ přibližuje české veřejnosti problémy z rozvojových zemí, působené současnou formou mezinárodního obchodu a navrhuje možná řešení. Proto je pro ni vedle blízkých mezinárodních organizací nezbytné spolupracovat s tamními aktéry. EPS usiluje o legislativní změny na národní a evropské úrovni, které by dané problémy měly napomoci řešit, a proto spolupracuje převážně s evropskými partnery. Hlavním cílem AI je zamezit jakémukoliv porušování lidských práv. Řešení problému, který má tolik podob a příčin, vyžaduje bezesporu globální spolupráci prostřednictvím sítí vztahů po celém světě.

Obrázek č. 3 zachycuje sítě vztahů nevládních neziskových organizací AI, EPS a NZ, utvářené toky financí a informací, které propojuje kampaň Byznys a lidská práva. Dále jsou zde znázorněny tematicky i věcně související kampaně. Čeští aktéři jsou v jejich rámci propojeni s mnoha dalšími organizacemi různého druhu, přičemž některé z nich byly zmíněny výše v kapitole 3.2.1. Obrázek je založen na zjištěních z rozhovorů se zástupci jednotlivých organizací.

Obrázek 3: Síť vztahů propojené kampaní Byznys a lidská práva

Zdroj: Vlastní zpracování dle rozhovorů č. 1, 2, 3, 2011

Kampaň Byznys a lidská práva má více prostorových aspektů. Jak jsem uvedla výše, propojuje v prostoru různé typy aktérů a s jejich spoluprací se snaží dosáhnout vytyčených cílů. Aby však vůbec mohla tato kampaň u nás vzniknout, musely být informace o poškozujícím chování korporací v rozvojových zemích identifikovány a představeny v Česku. Aktéři, zapojující se v jednotlivých fázích procesu od rozpoznání problému k realizaci protipatření jsou uvedeni v tabulce č. 7. Konkrétní příklady problémů způsobovaných nadnárodními korporacemi například v jihovýchodní

Asii zpravidla poprvé artikuluje místní organizace, či jednotlivci, přičemž velkou roli hraje to, o jaký problém a jakou zemi se jedná. O devastaci životního prostředí mohou informovat zástupci komunity. U případu porušování zákona a lidských práv v továrnách však zaměstnanci ze strachu zpravidla mlčí a informují o něm až místní nevládní neziskové organizace, nebo výzkumníci. Později, nebo při opakovaných problémech je může identifikovat i mezinárodní organizace. V zemích a továrnách, kde je povoleno zakládat odbory, mohou na problémy upozorňovat místní odborové organizace. Bohužel tito aktéři sami nemají většinou moc dané problémy řešit. Aby byly reprezentovány například v Česku, musí mít dané organizace kontakty a vazby mezinárodní, či globální charakter.

Tabulka 7: Hlavní aktéři v jednotlivých fázích řešení problému špatných pracovních podmínek v továrnách v jihovýchodní Asii (z české perspektivy)

	Jihovýchodní Asie	Česko		
	<i>Identifikace problému</i>	<i>Reprezentace problému</i>	<i>Návrh protiopatření</i>	<i>Realizace protiopatření</i>
Hlavní aktéři	místní (asijské) NGOs vědci, výzkumné týmy odborové organizace mezinárodní NGOs mezinárodní aliance a platformy NGOs místní obyvatelé	místní (české) NGOs mezinárodní NGOs vědci, výzkumné týmy médiá	místní (české) NGOs mezinárodní NGOs ve spolupráci s aktéry z fáze identifikace problému	místní (české) NGOs mezinárodní NGOs místní (asijské) NGOs vlády firmy

Zdroj: Vlastní zpracování dle rozhovorů č. 1, 2, 3, 2011

Každá ze tří organizací, která na kampani spolupracuje, AI, EPS i NZ je odlišná, ať už svým hlavním zaměřením, nebo vývojem. Lze předpokládat, že role organizací v rámci kampaně bude rovněž odlišná. Rozhovory s jejich zástupci tento předpoklad potvrdily. Výpovědi se výrazněji rozcházejí například u otázky, ke komu se snaží primárně svoji kampaň cílit. AI směřuje aktivity zejména k veřejnosti, přičemž se zaměřuje na její mladší část a tu, která již má o daném problému určitou základní představu. EPS chápe podnícení zájmu veřejnosti a firem o toto téma spíše jako prostředek k hlavnímu cíli, kterým je změna politiky a zákonů. Aktivně proto při vlastních akcích oslovuje veřejnost a politiky. NZ své aktivity cílí k firmám a apeluje na jejich sociální a environmentální odpovědnost, strategii CSR, přičemž tlak na firmy se snaží vyvinout prostřednictvím osvěty a medializace tématu. Toto rozptýlené působení partnerských organizací rozhodně nevnímám jako chybné, naopak, domnívám se, že souběžná

prezentace problému veřejnosti, samotným firmám²⁴ a politikům je pro prosazení navržených protiopatření nezbytná.

Tabulka 8: Zaměření aktivit organizací v rámci kampaně Byznys a lidská práva

	hlavní cílová skupina	konkrétní aktivity
AI	veřejnost	informační stánky s peticí na letních festivalech, plakáty v MHD, výukové programy
EPS	politici	schůzky a debaty s politiky, předání petice s podpisy
NZ	firmy	kontaktování a schůzky s managementem firem, medializace problémů v továrnách konkrétních značek

Zdroj: Vlastní zpracování dle rozhovorů č. 1, 2, 3, 2011

Je patrné, že navrhovaná řešení uvažují propojenost problému s mnoha tématy a komplexitu, která je pro tento problém charakteristická. Zároveň zapojení partneři chápou v současnosti jako nejdůležitější prosazení změny konkrétních zákonů na evropské úrovni. Domnívají se, že samotná odpovědná spotřeba, nebo společenská a environmentální odpovědnost firem bez vhodného legislativního ukotvení dané problémy nevyřeší. „Podstatou problému u případů porušování lidských práv korporacemi v rozvojových zemích, je to, že firmy tam neoperují samy vlastním jménem, ale prostřednictvím svých dceřiných společností, nebo subdodavatelů. Z čistě právního hlediska daná firma neručí za činy těchto dceřiných společností, nebo subdodavatelů. ... Dokud nebude možné hnát firmy k odpovědnosti, nebudou nikterak motivovány k tomu, své chování zlepšovat. Nebo resp. firmy jsou motivovány spotřebitelským tlakem, ale se spotřebitelským míněním mohou libovolně manipulovat prostřednictvím reklamy a obecně PR. Stejně tak můžou manipulovat politiky prostřednictvím lobbingu, na který mají neuvěřitelné množství peněz v porovnání s občanskou společností.“ (Rozhovor č. 3).

---

²⁴ „Velmi lehce se může stát, že česká firma nemusí vědět, kde a za jakých podmínek se její zboží vyrábí, když zadá požadavek jiné firmě, která zabezpečuje dovoz libovolného zboží např. z Číny. V žádném případě to však danou českou firmu nezavazuje odpovědnosti.“ (Rozhovor č. 3)

Závěr

Předkládaná práce propojuje dvě široká aktuální témata, negativní důsledky ekonomické globalizace projevující se nejvýrazněji v rozvojových zemích a rozvoj globální občanské společnosti. Hlavní pojítka mezi oběma tématy jsou zde dvě. Jednak je to skutečnost, že určitá část aktivit GOS, čili občanů, jednotlivců i jejich skupin má ambici zmírňovat, nebo dokonce odstraňovat současné problémy ekonomické globalizace. Dále jsou obě témata v podstatě výsledkem procesů globalizace. Cílem této práce bylo zhodnotit, zda aktivity GOS opravdu mohou zmírňovat tyto závažné problémy a jak, případně s jakými riziky.

Jak vyplývá z obecného představení GOS, je to v první řadě rozvoj informačních a komunikačních technologií, který umožňuje globalizaci daných problémů a zároveň rozvoj a mobilizaci občanské společnosti. Zjištění případové studie tyto skutečnosti rovněž potvrzují. Jednotlivé organizace komunikují s veřejností i se svými partnery, organizují akce prostřednictvím internetu. Pro veřejnost, jakožto skupinu jednotlivců, je zároveň díky těmto technologiím velmi jednoduché stát se součástí GOS a přispívat k jejím cílům. Dalo by se tedy říci, že globalizace je jednak příčinou mnoha závažných problémů, ale může potenciálně přispívat i k jejich zmírňování.

Možnosti ovšem nejsou zdaleka stejné pro veřejnost všude na světě. V rozvoji občanské společnosti, způsobu její organizace, v hlavních zájmech a cílech jsou výrazné geografické i jiné rozdíly, byť se věnují témuž problému. Kvantitativní metody analýzy, měření a popis těchto rozdílů však hodnotím jako příliš problematické, s omezenou vypovídací schopností. Pro cíle této práce, hodnocení možností aktivit GOS vzhledem k vybraným problémům je považuji za nedostačující.

Úspěšnost opatření GOS závisí na mnoha faktorech. Obecná rizika jsou spojovaná především s možným zkreslením informací o konkrétních problémech. Tyto plynou krom jiného z neznalosti lokálních podmínek a potřeb v místech výskytu studovaných problémů. Dále, v návaznosti na to, může docházet k nevhodným opatřením, která vznikají daleko od těchto míst, nebo na nadnárodní, či globální úrovni. Lze tedy obecně říci, že geografie při aktivitách globální občanské společnosti hraje důležitou roli. Resp. absence geografie zde představuje zejména při různých rozvojových opatřeních velké riziko.

Co se týče příkladu studované kampaně Byznys a lidská práva, jejím cílem je v první řadě prosadit změny, které významně přetváří struktury, díky kterým v současnosti dochází k porušování lidských práv v rozvojových zemích. Dle Giddensovy strukturační teorie (1984) jsou to sami aktéři, kteří stávající struktury reprodukují, posilují a mohou je i přetvářet. Je však důležité si uvědomit, že tito aktéři tvoří velmi širokou a různorodou skupinu. Nejedná se pouze o firmy, nebo jejich vrcholný management. Masová produkce zboží, při které mimo jiné k poškozujícímu chování korporací dochází, je poháněna spolupůsobením všech elementů zapojených do produkčních řetězců a sítí, které jsou tvořeny jejich vzájemnými vztahy. Jsou to spotřebitelé, technologie, politické elity i dělníci v dodavatelských továrnách a další. Všichni svým rutinním chováním přispívají k reprodukci struktur, ale zároveň je také mohou měnit. Ne všichni však mají stejné možnosti pro přetváření struktur, ne všichni disponují stejnou mocí zasahovat do procesů globální ekonomiky.

Vrátíme-li se k teoriím moci, v souvislosti s kritikou problémů plynoucích z nových výrobních strategií korporací, za nejmocnější aktéry jsou zpravidla považováni ti ekonomicky nejsilnější, čili právě korporace. Kampaň Byznys a lidská práva je však příkladem opozice vůči této moci, v podobném duchu jako Foucault (2003) představuje například opozici pacienta vůči moci lékaře (viz kapitola 2.3). Organizace, které kampaň realizují, znají díky svým vazbám důsledky samotné moci ekonomické, které chtějí zmírnit. Opět díky jejich vzájemné spolupráci a zapojení mají poměrně jasnou a komplexní představu o tom, jak toho docílit. V neposlední řadě mají díky zapojení do ECCJ, nebo díky spolupráci s globální AI větší šanci své návrhy prosadit. Vědění, jehož roli v teorii moci Foucault (2000) zdůrazňuje, je na příkladu popsaných aktivit GOS nesmírně důležité. Jednak AI, EPS a NZ musí mít nejprve expertní poznatky a dovednosti, aby mohli své požadavky vyslovit. Neméně významné ale je předat tyto poznatky širší veřejnosti a politikům, případně korporacím, s jejichž podporou pouze lze požadavky prosadit. Jak je vidět na příkladu formování GOS, ekonomická moc zdaleka nemusí být pro moc ve společnosti samostatně určující, nýbrž se jedná o výslednici mnoha vztahů.

K tomu, aby byla kampaň úspěšná a aby následně skutečně přispěla ke zmírnění negativních důsledků globální ekonomiky, je nesmírně důležitá vzájemná spolupráce.

Za prvé je pro vhodné řešení problémů neodpovědného chování firem nezbytný dialog GOS s obyvateli, vládami i ekonomickými aktéry. Nelze spoléhat pouze na roli jedné z částí. Rozdílné skupiny, obyvatelé, vlády a firmy mají odlišné zájmy a cíle svého konání. Věřit pouze opatřením, které podněcují dobrovolné strategie firem CSR se evidentně nevyplácí, stejně jako nejsou plně účinná stávající opatření mezinárodních

institucí typu ILO. Případová studie tyto závěry rovněž dokládá, neboť kampaň Byznys a lidská práva se snaží při řešení daných problémů v první řadě zdůraznit možnosti, či povinnosti národních i nadnárodních vlád, tj. aktérů působící tzv. shora. Přitom prostředkem pro oslovení vlád je podpora široké veřejnosti v podobě podpisů na petici, čili podpora tzv. zdola. Aktivita zdola a shora tedy nemůžou jít proti sobě, naopak je třeba, aby působily souběžně a vzájemně se doplňovaly. Čili rozhodnutí ekonomicky a politicky vlivných by mělo odrážet i názory, požadavky a potřeby veřejnosti (zdola). Stejně tak nově se vyvíjející formální mechanismy regulace odpovědnosti firem tzv. shora iniciované OSN, OECD, ILO, či EU by měly být konfrontovány aktivitami tzv. zdola. Podstatné zároveň je si uvědomit, že GOS není tvořena pouze zdola, aby mohla efektivně fungovat, musí být její vnitřní i vnější vztahy mnohem složitější.

Za druhé, je to spolupráce aktérů GOS naráz na několika měřítkovostních úrovních. Lokální aktéři GOS, jako například SACOM, či určité odborové organizace musí své přímé zkušenosti a požadavky globalizovat, neboť vyžadují globální, či mezinárodní řešení. Mezinárodní a globální aktéři, jakými je AI, nebo ECCJ stejně tak musí spolupracovat a komunikovat s těmi lokálními, aby jejich zájmy správně vyslyšeli. Dále je pro mezinárodní organizace GOS nezbytné oslovovat veřejnost, média, nebo firmy v místech, kde jsou lokalizovány jiné části výrobního řetězce, například spotřeba, nebo regulace a kontrola. Nejeví se jako vhodné spoléhat pouze na aktivity mezinárodních a globálních aktérů GOS. Mezinárodní a globální organizace jsou bezesporu velmi důležité, avšak zejména při spolupráci s aktéry místními, přičemž mezi oběma funguje dělba funkcí. Je tedy třeba spíše globalizovat lokální problémy spolu s lokálními aktivitami za jejich zmírnění a konfrontovat je s aktivitami globálními.

Konkrétní charakter lokálních a globálních vztahů a funkcí takto vzniklé sítě je z velké části určen právě charakterem problému, kterému se aktéři věnují. Nelze jej nijak generalizovat, a proto považuji za zavádějící ty studie GOS, které nezohledňují rozdíly v problémovém zaměření jednotlivců a organizací. Zde diskutované problémy plynoucí z ekonomické globalizace se projevují v lokalitách, lze je ale jen těžko řešit pouze lokálně. Přestože je evidentně občanská společnost v rozvojových zemích aktivní, změny globálních struktur, které vznik problémů způsobují, nelze dosáhnout pouze lokálními aktivitami. Jak dokládá případová studie, nelze jich pravděpodobně dosáhnout ani pouze lokálními aktivitami ve vyspělých zemích, spíše je vhodné obojí kombinovat s aktivitami globálními. Normativní pojetí GOS je, nebo by mělo být, v tomto případě tedy spíše „glokální“ než globální. Globální a lokální vztahy místních a mezinárodních aktérů by měly být ve vzájemném spolupůsobení.

Samotnou globalizaci v kontextu této práce nevnímám negativně. Pro zmírňování daných problémů se přikláním spíše k prohloubení určitých globalizačních procesů,

např. ke globalizaci práva a zákonů, občanské společnosti, toku informací, zejména potom informací o závažných problémech. Takové globalizační procesy by následně mohly přetvářet sítě vztahů ve společnosti. Následkem těchto změn v souladu s actor-network teorií, či teorií moci M. Foucaulta (2003) by mohlo docházet ke změně mocenských vztahů, kde má v současnosti navrch moc ekonomická. A zároveň, čím více informací a vědomostí má občanská společnost, či veřejnost tvořená jednotlivci k dispozici, tím mocnější opozici pro moc ekonomickou představuje.

Vzhledem k tomu, že práce propojuje několik rozsáhlých témat, možností pro další studium je více. Co se týče iniciativ za zlepšení pracovních podmínek zaměstnanců v rozvojových zemích, jedná se o velmi aktuální téma a jeho budoucí vývoj bude nadmíru zajímavé sledovat. Přijme-li například EU během roku 2011 navrhované změny zákona o odpovědnosti korporací, firmy budou mimo jiné nuceny zveřejňovat informace o svých výrobních řetězcích a budou za něj plně odpovědné. Jak toto pozměnění jejich chování a jaké dopady to bude mít v rozvojových zemích? Otázkou také zůstává, jaké stanovisko do budoucna zaujmou ke vztahům byznysu a lidských práv významné nadnárodní instituce, jako OSN, ILO či OECD které se tímto tématem v současnosti zabývají.

Pokud k daným legislativním změnám nedojde, budou všechny firmy dobrovolně regulovat své vlastní aktivity a aktivity svých dodavatelů pod tlakem veřejného mínění? Budou se pohybovat v nových strukturách tvořených odpovědnými spotřebiteli, nebo ještě více posílí ty stávající tím, že investují do reklamy a lobbingu? Ostatně vliv změn chování firem pod tlakem veřejného mínění na rozvoj regionů by bylo možné studovat i na národní úrovni na příkladech aktivit nadnárodních firem v Česku.

Dalším možným směrem rozšíření této práce je například porovnání vnímání studovaného problému a aktivit GOS dalšími aktéry. Přínosná by byla jistě perspektiva občanské společnosti z míst výskytu problémů, z rozvojových zemí. Názory občanského sektoru by bylo také možné konfrontovat s pohledem zástupců samotných firem, případně vlád.

Použitá literatura

AMNESTY INTERNATIONAL (2010): Byznys a lidská práva.

<http://www.amnesty.cz/category/category.php?id=2>. [1.12.2010]

AMNESTY INTERNATIONAL (2011): About Amnesty International.

<http://amnesty.org/en/who-we-are>. [30.3.2011]

AMNESTY INTERNATIONAL (2011b): Byznys a lidská práva – Petice.

<http://www.zakazdoucenu.cz/petice.php>. [2.4.2011]

AMNESTY INTERNATIONAL (2011c): Byznys, který se vyplatí: kroky k odpovědnému podnikání. <http://www.zakazdoucenu.cz/doc/byznys-a-lidska-prava-brozura.pdf>. [3.4.2011]

ANHEIER, H. (2007): Reflections on the Concept and Measurement of Global Civil Society. *Voluntas*, č. 18, 1 – 15 s.

ANHEIER, H., GLACIUS, M., KALDOR, M. (2001): Global Civil Society 2001.

<http://www.lse.ac.uk/Depts/global/Publications/Yearbooks/2001/2001chapter1.pdf>. [28.11.2010]

ANHEIER, H., STARES, S. (2002): Introducing the Global Civil Society Index.

<http://www.lse.ac.uk/Depts/global/Publications/Yearbooks/2002/2002chapter910.pdf>, [13.12.2010]

AUGENSTEIN, D. (2010): Study of the Legal Framework on Human Rights and the Environment Applicable to European Enterprises Operating Outside the European Union.

http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/files/business-human-rights/101025_ec_study_final_report_en.pdf. [10.3.2011]

BENNIE, L., G. (1998): Brent Spar, Atlantic Oil and Greenpeace.

<http://pa.oxfordjournals.org/content/51/3/397.full.pdf>. [1.2.2011]

BĚLOHOUBEK, I. (2008): Antiglobalizační hnutí: deset let poté. *Sedmá generace*, č. 2, s. 5-8.

BOELE, R., FABIG, H., WHEELER, D. (2001): Shell, Nigeria and the Ogoni. A Study in Unsustainable Development: II. Corporate Social Responsibility and „Stakeholder Management“ Versus a Right-Based Approach to Sustainable Development.

Sustainable Development č. 9, s. 121-135.

- BOND, P. (2006): Civil Society on Global Governance: Facing Up to Divergent Analysis, Strategy and Tactics. *Voluntas*, č. 17, s. 359-371.
- BRECHER, J., COSTELLO, T., SMITH, B. (2000): Globalization from below: the power of solidarity. South End Press, Cambridge, 164 s.
- CASTELLS, M. (2008): The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication, Networks and Global Governance. *The Annals of the American Academy*, 616, 78 – 93 s.
- CIRANDA (2011): Shared coverage of the World Social Forum, Senegal, February 6 to 11. <http://www.ciranda.net/fsm-dakar-2011?lang=en>. [19.3.2011]
- CLEAN CLOTHES CAMPAIGN (2010): At least 28 more garment workers die in Bangladeshi factory fire. <http://www.cleanclothes.org/news/2010-12-14-bangladeshi-factory-fire>. [14.4.2011]
- COLEN, L., MAERTENS, M., SWINNEN, J. (2008): Foreign Direct Investment as an Engine for Economic Growth and Human Development: A Review of the Arguments and Empirical Evidence. <http://www.ggs.kuleuven.be/publications/workingpapers/WP16%20Colen%20Maertens%20en%20Swinnen.pdf>. [18.4.2011]
- CUMBERS, A., ROUTLEDGE, P., NATIVEL, C. (2008): The entangled geographies of global Justice network. *Progress in Human Geography*, 32, č. 2, 183 – 201 s.
- ČESKO PROTI CHUDOBĚ (2011): Požadavky kampaně. <http://www.ceskoprotichudobe.cz/?id=19-pozadavky-kampane>. [20.2.2011]
- ČESKO PROTI CHUDOBĚ (2011b): Organizace podporující požadavky kampaně. <http://www.ceskoprotichudobe.cz/?id=39-organizace-v-kampani>. [20.2.2011]
- DESAI, M., SAID, Y. (2001): Money and Global Civil Society: The New Anti-Capitalist Movement. In: Anheier, H., Glasius, M., Kalor, M. (eds) *Global Civil Society 2001*. <http://www.lse.ac.uk/Depts/global/Publications/Yearbooks/2001/2001chapter3.pdf>. [22.11.2010]
- DICKEN, P. (2003): Global shift: reshaping the global economic map in the 21st century. SAGE, London, 635 s.

- DICKEN, P. (2004): Geographers and Globalization: (yet) another missed boat? Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, 29, č. 1, 5-26 s.
- DINGWERTH, K., PATTERBERG, P. (2006): Global Governance as a Perspective on World Politics. Global Governance, č. 12, 185-203 s.
- ECCJ (2011): About ECCJ. <http://www.corporatejustice.org/-about-eccj,012-.html?lang=en>. [1.4.2011]
- EPS (2010): Reforma odpovědnosti firem za lidská práva. http://www.responsibility.cz/fileadmin/responsibility-upload/ECCJ/Reforma_odpovednosti_firem.pdf. [22.4.2011]
- EPS (2011): O EPS. <http://www.eps.cz/cz2021333/o-eps/>. [18.2.2011]
- EPS (2011b): Odpovědnost korporací – naše návrhy. <http://www.responsibility.cz/index.php?id=76>. [2.4.2011]
- FAIRTRADOVÁ MĚSTA (2011): Fairtradová města v České republice. <http://www.fairtradovamesta.cz/>. [22.2.2011]
- FESTA, D. (2007): Sociální hnutí: Od lokálních sporů k transnacionálnímu prostoru resistance. In: Tomeš, J., Festa, D., Novotný, J. a kol. (eds.) Konflikt světů a svět konfliktů. P3K, Praha, s. 238-270.
- FLICK, U. (2006): An Introduction to Qualitative Research. Sage, London, 443 s.
- FOUCAULT, M. (2000): Dohlížet a trestat. Dauphin, Praha, 427 s.
- FOUCAULT, M. (2003): Myšlení vnějšku. Herrmann & synové, Praha, 303 s.
- GIDDENS, A. (1984): The constitution of society: outline of the theory of structuration. University of California Press, Berkeley, 402 s.
- GIDDENS, A. (2000): Unikající svět. SLON, Praha, 135 s.
- GLOBAL COMPACT (2011): UN Global Compact Participants. <http://www.unglobalcompact.org/ParticipantsAndStakeholders/index.html>. [28.3.2011]
- GLOPOLIS (2011): O Glopolis. <http://glopolis.org/cs/o-glopolis/>. [24.2.2011]
- GREGORY, D. a kol. (2000): The Dictionary of Human Geography. Blackwell, Oxford, 958 s.

HEARSON, M. (2009): Cashing in: Giant retailers , purchasing practices, and working condition in garment industry. Clean Clothes Campaign, <http://www.cleanclothes.org/resources/ccc/working-conditions/cashing-in>. [5.3.2011]

HUANG-YU, D. (2008): Request for solidarity for YFOTU's struggle for basic labour rights – No to sweatshop mobile phones! <http://www.revleft.com/vb/taiwan-reinstate-illegally-t133854/index.html?s=db08b9c4ed14d2fd786fe441e5d82030&s=faf2d931060dc62f91d996b639153d0b&t=133854>. [5.3.2011]

CHINA LABOR WATCH (2010): Zpráva z šetření ve dvou továrnách firmy Walt Disney. <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/files/korenova-slozka-svnk/texty/vite-s-cim-si-hrajete/clw-disney-report-2010-cz.pdf>. [29.12.2010]

ICNL (2011): Ethiopia. <http://www.icnl.org/knowledge/ngolawmonitor/ethiopia.htm>. [25.4.2011]

INGLEHART, R., F. (2008): Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006. *West European Politics*, 31, č. 1-2, 130-146 s.

JALALI, R. (2008): International Founding of NGOs in India: Bringing the State Back In. *Voluntas*. č. 19, s. 161-188.

JANDOUREK, J (2003): Úvod do sociologie. Portál, Praha, 231 s.

KEENE, C. (2007): Development Projects That Didn't Work: The Perils of Narrow Approaches to Complex Situation. http://www.globalhood.org/articles/briefingnotes/Development_Projects_That_Didnt_Work.pdf. [10.4.2011]

KELL, G., RUGGIE, J. G. (1999): Global markets and social legitimacy: the case for "The Global Compact". *Transnational Corporations*, 8, č. 3, 101-120 s.

KLEIN, N. (2005): Bez loga. Argo, Praha, 510 s.

KOENIG-ARCHIBUGI, M. (2004): Transnational Corporations and Public Accountability. *Government and Opposition*, 39, č. 2, 234-259 s.

KOLÁŘOVÁ, M. (2009): Protest proti globalizaci: Gender a feministická kritika. SLON, Praha, 253 s.

KOLK, A., VAN TULDER, R. (2005): Setting new global rules? TNCs and codes of conduct. *Transnational Corporations*, 14, č. 3, 1-27 s.

KUCERA, D. (2002): Core labour standards and foreign direkt investment. *International Labour Review*, 141, č. 1-2, 31-69s.

KULDOVÁ, L. (2010): Společenská odpovědnost firem. OPS, Kanina – Plzeň, 193 s.

LATOUR, B. (1996): On Actor-network Theory. <http://www.cours.fse.ulaval.ca/edc-65804/latour-clarifications.pdf>. [10.3.2011]

LAW, J., HASSARD, J. (1999): Actor Network Theory and After. Blackwell, Oxford, 256 s.

LÖFSTEDT, R., E., RENN, O. (1997): The Brent Sparr Controversy: An Example of Risk Communication Gone Wrong. *Risk Analysis*, 17, č. 2, 131-136 s.

MOSLEY, L., UNO, S. (2007): Racing to the Bottom or Climbing to the Top? Economic Globalization and Collective Labor Rights. *Comparative Political Studies*, 40, č. 8, 923-948 s.

MURDOCH, J. (2000): Networks – A new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16, 407-419 s.

NA ZEMI (2010): Ušili to na nás. <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/informace-o-kampani>. [1.2.2011]

NA ZEMI (2011): Kampaně za zlepšení pracovních podmínek v rozvojových zemích. <http://www.fairtrade.cz/9-kampane/>. [21.2.2011]

NOVOTNÝ, J. (2009): Prezentace k přednáškám „Globalizace, procesy a problémy“. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, PřF UK Praha.

OECD (2011): Updating the OECD Guidelines for Multinational Enterprises. http://www.oecd.org/document/33/0,3746,en_2649_34889_44086753_1_1_1_1,00.html. [23.4.2011]

OECD WATCH (2009): Thai and Filipino labour unions vs Triumph International. http://oecdwatch.org/cases/Case_171. [2.3.2011]

RIGG, J. (2007): An Everyday Geography of the Global South. Routledge, New York, 231 s.

ROUTLEDGE, P. (2003): Convergence Space: Geographies of Grassroots Globalization Networks. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 28, č. 3, s. 333-349.

RUGIE, J. (2007): Business and Human Rights: The Evolving International Agenda. The American Journal of International Law, 101, č. 4, s. 819-840.

SACOM (2010): Disney, Walmart and ICTI Together Make Workers Rights Violation Normal and Sustainable. <http://sacom.hk/wp-content/uploads/2010/10/report-on-disney-walmart-and-icti.pdf>. [3.3.2011]

SACOM (2010b): Apple Owes Workers and Public Response over the Poisonings. <http://sacom.hk/wp-content/uploads/2010/05/apple-owes-workers-and-public-a-response-over-the-poisonings.pdf>. [28.2.2011]

SADAN, E. (1997): Empowerment and Community Planning: Theory and Practice of People-focused Social Solutions. http://www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment.pdf, 350 s. [26.2.2011]

SMITH, D. (2010): WikiLeaks cables: Shell's grip on Nigerian state revealed. <http://www.guardian.co.uk/business/2010/dec/08/wikileaks-cables-shell-nigeria-spying>. [10.12.2010]

SPOLEČNOST PRO FAIR TRADE (2010): Výroční zpráva za rok 2009. Společnost pro Fair Trade, <http://www.fairtrade.cz/files/texty/sft/vz-web-2009.pdf>. [1.4.2011]

SPOLEČNOST PRO FAIR TRADE (2011): Co stojí za výrobou outdoorového oblečení v Asii? Strach, práce 16 hodin denně, nízké mzdy. <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/materialy-ke-stazeni/> [14.4.2011]

STIGLITZ, J. E. (2006): Making globalization work. Penguin Group, London, 358 s.

STOP DĚTSKÉ PRÁCI (2011): Stop dětské práci – je lepší chodit do školy. <http://stopdetskepraci.cz/index.php?id=173&idp=200>. [23.2.2011]

SWYNGEDOUW, E. (2004): Globalisation or “Glocalisation”? Networks, Territories and Rescaling. Cambridge Review of International Affairs, 17, č. 1, s. 25-48.

SÝKORA, L. (2000): Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: Jehlička, P., Tomeš, J, a Daněk, P. (eds.) Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie. PřF UK, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 59-79.

ŠPAČKOVÁ, Š. (2005): Důsledky globalizace oděvního průmyslu pro rozvojové země a iniciativy za jejich zmírnění. Diplomová práce. Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno, 105 s.

ŠTĚRBA, L. (2004): Historie, současnost a perspektivy Fair trade v Evropě a jeho možnosti v České republice. Diplomová práce. Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno, 100 s.

TAYLOR, P., J. (2004): The New Geography of Global Civil Society: NGOs in the World City Network. Globalizations, 1, č. 2, 265-277 s.

THE WALT DISNEY (2011): Code of Conduct for Manufactures.
<http://corporate.disney.go.com/citizenship/codeofconduct.html>. [29.4.2011]

UNITED NATIONS (2010): The UN "Protect, Respect and Remedy" Framework for Business and Human Rights. <http://www.reports-and-materials.org/Ruggie-protect-respect-remedy-framework.pdf>. [13.4.2011]

UNITED NATIONS GLOBAL COMPACT (2011): The Ten Principles.
<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/index.html>.
[12.4.2011]

VACULÍK, M. (2008): Globální občanská společnost a její potenciál pro demokratizaci systému globálního vládnutí. Diplomová práce. Katedra studií občanské společnosti, FHS UK, Praha, 90 s.

VARGOVČÍKOVÁ, J. (2011): Perspektivy regulace firemní odpovědnosti ze strany EU. <http://www.svetvnakupnimkosiku.cz/files/korenova-slozka-svnk/texty/vargovcikova-prez-csr-konf.pdf>. [20.4.2011]

VIDAL, J. (2010): Nigeria's agony dwarfs the Gulf oil spill. The US and Europe ignore it. <http://www.guardian.co.uk/world/2010/may/30/oil-spills-nigeria-niger-delta-shell>.
[12.12.2010]

WORLD SOCIAL FORUM (2002): What the World Social Forum is.
http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=19&cd_language=2.
[2.12.2010]

Rozhovory

Rozhovor č. 1: Jana Vargovčíková, Amnesty International, 4.3.2011, Praha

Rozhovor č. 2: Filip Gregor, Ekologický právní servis, 14.3.2011, Praha

Rozhovor č. 3: Anna Cisaríková, Katarína Šrámková, Společnost pro Fair Trade, 30.3.2011, Brno

Přílohy

Příloha č. 1: Deset kroků k odpovědnému podnikání

Než začnete v jakékoli třetí zemi podnikat, zjistěte, zda je daná země riziková v následujících oblastech:

1. dodržování lidských práv

Sledujte indikátory, které mohou poukazovat na porušování lidských práv: země s velmi slabým právním státem, s nedostatečnou svobodou projevu, sdružování a vyznání, s mučením jako součástí policejní praxe, s vysokou mírou korupce, s praxí nucené či dětské práce, diskriminace menšin, nebo přímo s probíhajícím ozbrojeným konfliktem.

2. nucená a dětská práce

Ujistěte se, že vaše výrobní, obchodní či investiční aktivity nebudou přispívat k existenci nelegálních forem zaměstnávání, jako jsou nucená nebo dětská práce, a to jak přímo v rámci vaší činnosti, tak v rámci dodavatelského řetězce.

3. svoboda sdružování

Ujistěte se, že vaši zaměstnanci v dané zemi nebo zaměstnanci vašich dodavatelů, subdodavatelů a investičních partnerů mají dostatečné prostředky a svobodu ke sdružování a vyjednávání o pracovních podmínkách a že za tuto činnost nejsou stíháni.

4. spravedlivá a uspokojivá odměna za práci

Dbejte na to, aby zaměstnanci ve vašem dodavatelském řetězci dostávali za plný pracovní úvazek peněžitou odměnu, která pokryje základní životní potřeby, v souladu s Ústavou Mezinárodní organizace práce.

5. bezpečnost práce

Pravidelně se ujišťujte, že je ve výrobě zajištěna bezpečnost a zdraví při práci a že jsou zaměstnanci školeni v oblasti bezpečnosti práce a znají její případná bezpečnostní rizika.

6. diskriminace zaměstnanců

Dbejte na to, aby ve vaší činnosti v cizí zemi nebo v činnosti vašich dodavatelů a subdodavatelů nedocházelo k diskriminaci zaměstnanců na základě rasy, barvy pleti, pohlaví, náboženství, politického názoru, národnostního nebo sociálního původu.

7. dopad na životní prostředí a veřejné zdraví

Ujistěte se, že vaše činnost nebo činnost vašich dodavatelů a subdodavatelů v zemích, kde působíte, nemá negativní dopad na životní prostředí a veřejné zdraví místního obyvatelstva, v souladu s příslušnými mezinárodními dohodami, zásadami, cíli a normami.

Začleňte respekt k lidským právům do fungování firmy následujícím způsobem:

8. zařad'te výše uvedené principy jako součást dohod s dodavateli, vyškolen své zaměstnance

Tyto principy implementujte do vašich vnitřních politik a pracovních postupů a dbejte na to, aby byly součástí dohod s dodavateli a subdodavateli. Jasně stanovte své požadavky v těchto oblastech a vyškolen zaměstnance na místě tak, aby mohli identifikovat a včas hlásit rizika a porušení výše uvedených principů.

9. zaved'te systém monitoringu uplatňování těchto zásad

Zaved'te ve vaší firmě interní systém dozoru a řízení, který vám umožní systematicky dodržovat výše uvedené principy. Tento interní systém by měl být doplněn externím a nezávislým systémem kontroly plnění výše uvedených zásad. Součástí monitorovacího systému musí být i procedura nápravy zjištěného nesouladu se zásadami.

10. uvádějte transparentní informace

Do výročních zpráv o činnosti firmy zahrňte kromě informací o finančním výkonu také informace o dopadech činnosti firmy na společnost a životní prostředí, a to v zájmu transparentnosti vůči spotřebitelům, akcionářům, investorům, obchodním partnerům a zejména dotčeným komunitám v cizích zemích.

(Amnesty International, 2011c, s. 24-25)